

CB

11014

*Van de hand
des schrijvers.*

DE MOEDERTAAL

VAN ONZEN HEERE JESUS CHRISTUS EN VAN
ZIJNE APOSTELEN.

REDE,

gehouden bij het overdragen van het Rectoraat der Vrije Universiteit,

den 20sten October 1885,

DOOR

F. W. J. DILLOO.

Lic. Theol. en Gewoon Hoogleraar in de Litterarische Faculteit.

AMSTERDAM,
SCHEFFER & Co.

1885.

MR. H. BOS - BIBLIOTHEEK
VRIJE UNIVERSITEIT

F. 1

BOS

DE MOEDERTAAL VAN ONZEN HEERE JESUS CHRISTUS
EN VAN ZIJNE APOSTELEN.

DE MOEDERTAAL
VAN ONZEN HEERE JESUS CHRISTUS EN VAN
ZIJNE APOSTELEN.

R E D E,

gehouden bij het overdragen van het Rectoraat der Vrije Universiteit,

den 20sten October 1885,

DOOR

F. W. J. DILLOO.

Lic. Theol. en Gewoon Hoogleraar in de Litterarische Faculteit.

AMSTERDAM,
SCHEFFER & Co.

1885.

HOOGGEERZAME HEEREN DIRECTEUREN ONZER VEREENIGING,
HOOGACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER UNIVERSITEIT,
HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN IN DE ONDERSCHIEDENE
FACULTEITEN,

ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN IN VERSCHILLENDE WETEN-
SCHAPPEN,

WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAREN DES GODDELIJKEN
WOORDS,

WELEDELE HEEREN STUDENTEN,

EN VOORTS ALLEN, VAN WAT NAAM OF RANG OOK, DIE HER-
WAARTS OPKWAAMT, OM DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOOR-
DIGHEID TE VEREEREN,

ZEER GEACHTE EN ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

„Nader hier niet toe; trek uwe schoenen uit van uwe voeten:
want de plaats, waarop gij staat, is heilig land.“ Ex. 3 : 5.
Naar zulk eene heilige plaats als die was, waar Moses stond,
toen de Heere hem riep uit het braambosch, wensch ook ik U
in deze ure in den geest te leiden. Niet dat ik U eenig land op
deze aarde als op zich zelve heilig aanprijzen zou, — wij weten
het: waar twee of drie vergaderd zijn in den naam van den
Heere Jesus, daar is heilig land, daar is ons beloofde land, ons
Kanaän, het land der levenden, want daar is de Heere in het

midden van ons, het heilige Jerusalem is er, uit den hemel van God tot ons nedergedaald. Openb. 21 : 10. Het land Kanaän is op zich zelf niet heilig, het water der Jordaan is op zich zelf niet rein; ook de berg, waar de Heere van gedaante veranderd werd, wordt door den apostel Petrus slechts met opzicht tot hetgeen die drie apostelen daar gezien en gehoord hadden, heilig genoemd. 2 Petr. 1 : 18. Toen de Heere van ons wegging, om ons eene plaats te bereiden in het huis Zijns Vaders, heeft Hij ons niets achtergelaten dan Zijn Woord, verzegeld door de zegelen, die Hij er aan gehecht heeft. Dat is de Elias-mantel, dien wij opheffen. Moge het mij gelukken, in deze ure eene slip van dezen mantel op te lichten. Dit Woord is uitgegaan in allerlei talen tot de volken der aarde, „de stem des Heeren is met kracht en heerlijkheid.“ Ps. 29 : 4. Het is ook tot ons gekomen in onze taal. God spreekt tot ons in onze taal, gelijk ook de drie duizend, die op den Pinksterdag tot de kleine schare der discipelen toegedaan werden, zeiden: „wij hooren hen in onze talen de groote werken Gods spreken.“ En zóó juist is vervuld geworden de heerlijke belofte, door de profeten uitgesproken: „Te dien dage zullen er vijf steden in Egypteland zijn, sprekende de spraak van Kanaän en zwerende den Heere der heirscharen,“ Jes. 19 : 18; en: „Gewisselijk, dan zal Ik tot de volken eene reine spraak wenden, opdat zij allen den naam des Heeren aanroepen, opdat zij Hem dienen met een eenparigen schouder.“ Zeph. 3 : 9.

Nochtans, in hoe vele talen men ook de Heilige Schrift tot nu toe vertaald heeft, er zijn, inzonderheid in de Schriften der evangelisten, woorden overgebleven, die, zoo als zij oorspronkelijk luiden, met den Bijbel van het eene volk tot het andere zijn overgegaan en ook verder zullen overgaan. Zij zijn in de oorspronkelijke taal reeds door de heilige schrijvers onveranderd gelaten, het zij, omdat men die woorden niet wel in eene andere taal kon overbrengen, of omdat de evangelisten en apostelen met opzet den oorspronkelijken klank dier woorden wenschten te bewaren. Op de taal, uit welke deze woorden, die bij de evangelisten en apostelen voorkomen, afkomstig zijn, wensch ik Uwe aandacht te vestigen; terwijl ik tot U zal spreken over:

de Moedertaal van onzen Heere Jesus
Christus en Zijne Apostelen.

Dat de moedertaal van onzen Heere en Zijne apostelen de „Hebreeuwsche“ was, daarover heeft bij de oudste kerkleeraars nooit twijfel bestaan, „de Hebreeuwsche taal“ in dien zin, in welchen ook in het Nieuwe Testament van de Hebreeuwsche taal gesproken wordt ¹⁾, zonder onderscheid te maken tusschen het verschil, dat uiteraard bestaan moest tusschen de landstaal van Palestina ten tijde van den Heere Jesus en tusschen de taal, in welke de boeken van het Oude Testament voor het grootste gedeelte geschreven zijn. Voor het grootste gedeelte, want reeds in het Oude Testament vinden wij naast de eigenlijke Hebreeuwsche taal een ander dialect, t. w. in een gedeelte van het boek van den profeet Daniël, van het boek Ezra, in een vers bij den profeet Jeremia, in twee woorden zelfs in Genesis ²⁾, een dialect, dat immers te zeer afwijkt van de taal der overige gedeelten, om het met deze zonder meer onder één naam te samen te vatten en dat ook in het Oude Testament zelf met een bijzonderen naam uitdrukkelijk aangeduid wordt, met den naam der Arameesche taal. ³⁾

Hieronymus geeft dan ook, waar hij van het *evangelium secundum Hebraeos* spreekt, een nader kenmerk der taal, in welke dit verloren geraakte, maar desniettemin in de wetenschap der Inleiding tot het Nieuwe Testament nog veelszins rondwarende geschrift, geschreven was, en daarmede ook een kenmerk dier taal, die ten tijde des Heeren in Palestina gesproken werd. Hij noemt die taal „Chaldeeusche en Syrische taal“. ⁴⁾

Daarmede komt ook overeen, wat wij aangaande de apocryphe

¹⁾ Luc. 23 : 38. Act. 21 : 40; 22 : 2; 26 : 14. Joh. 5 : 2; 19 : 13, 17, 19. Openb. 9 : 11; 16 : 16.

²⁾ Daniël 2 : 4—7 : 28; Ezra 4 : 8—6 : 18; 7 : 12—26. Jer. 10 : 11. Gen. 31 : 47.

³⁾ Men vergelijkte Jes. 36 : 11 (2 Reg. 18 : 26.) Dan. 2 : 4; Ezra 4 : 7.

⁴⁾ Sermo Chaldaeus Syrusque. Hieronymus Adv. Pelag. III. 4. Maar men vergelijkte Gesenius in de Encyclopaedie von Ersch und Gruber I. XVI. 110. In zijn comm. ad Matth. 12 : 13 zegt Hieronymus desniettemin, dat hij het *evangelium secundum Hebraeos* vertaald heeft uit de „Hebreeuwsche“

boeken weten. Van het eerste boek der Maccabeën schrijft Hieronymus ¹⁾, dat hij het in de „Hebreeuwsche“ taal geschreven gevonden heeft, terwijl het tweede boek der Maccabeën oorspronkelijk in het Grieksch was vervaardigd. Van het boek Judith zegt Hieronymus, dat het oorspronkelijk in het Chaldeeusch ge-

taal. — Hoe verminkt, hoe ontsierd ook door apocryphe toevoegselen dat evangelie moge geweest zijn, zoo wordt het ons door de berichten dienaangaande bevestigd, — 't geen wij ook wel reeds moesten veronderstellen, — dat de prediking van het Evangelie, in het midden van het volk der Joden ontstaan, (ofschoon door het wonder van het Pinksterfeest in het kleed der talen van alle volken gehuld), niet onmiddellijk na den overgang van die prediking tot de Heidenen, het kleed van de taal der Joden, waarin het evangelie het eerst door den mond des Heeren zelf was uitgegaan, afgeworpen heeft.

Papias reeds, bisschop van Hierapolis, gestorven omtrent het jaar 165, die nog een toevoerder van den apostel Johannes geweest was, verhaalt ons bij Eusebius in diens kerkelijke geschiedenis (Eusebii Pamphili Historiae Ecclesiasticae libri X ed. Schwegler, 1852, pag. 116. — Cfr. W. Weiffenbach, Die Papiasfragmente über Marcus und Matthaeus, Berlin 1878 pag. 6 vv.), dat Mattheus in het Hebreeuwsche dialect of — wat bij het Grieksch spraakgebruik aangaande het woord *διὰλεκτος* hier hetzelfde is, — in de Hebreeuwsche taal de uitspraken [des Heeren] opgeschreven heeft, dat echter een iegelijk, naar hij bij machte was, ze vertolkt heeft: *Ματθαῖος μὲν οὖν ἔβραϊδὲ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο, ἡρμηνεύσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος*. Het is eene bij de oude kerkleeraars (Irenaeus, Tertullianus, Origenes, Hieronymus enz.) algemeen verspreide overlevering, dat Mattheus in de Hebreeuwsche taal een evangelie geschreven heeft. Om na te sporen, in welke verhouding dit evangelium tot het kanonieke Grieksche evangelie stond, daaraan dacht men niet. (Verg. Meyer-Weiss, Ev. Matth. 1883, pag. 15 vv.) Naar het verhaal van Eusebius V. 40 moet Pantaenus dit Hebreeuwsche evangelie van Mattheus bij de Indiërs (d. w. z. in de zuidelijke streken van Arabië) teruggevonden hebben, aan wier bewoners Bartholomeus het gebracht had. — Hoe het echter ook met dit Hebreeuwsche evangelie van Mattheus moge gesteld geweest zijn; dat er in de latere jaren van het eerste tijdvak van het bestaan der kerk een „Hebreeuwsch“ evangelie geweest is, toonen ons het best de brokstukken, die er van (vertaald) bij de Patres gevonden worden; Hilgenfeld b. v. heeft ze verzameld: *Novum Testamentum extra canonem receptum*, IV. Bij de Nazareners, bij de Ebionieten was dit *εὐαγγέλιον κατὰ Ἑβραίους* in gebruik. Hieronymus heeft het zelfs in het Grieksch en Latijn vertaald, het wel onderscheidende van het evangelie van Mattheus, hetwelk ons overgeleverd is in den kanon van het Nieuwe Testament.

¹⁾ Prologus galeatus.

schreven was ¹⁾, het boek Tobias vertaalde Hieronymus uit een „Chaldeeusch“ exemplaar. ²⁾ Het boek des Siracida, hetwelk de kleinzoon van den schrijver, gelijk deze zelf in den proloog verhaalt, in het Grieksch vertaald heeft, beweert Hieronymus nog gezien te hebben, zooals het oorspronkelijk geschreven was, in de „Hebreeuwsche“ taal; er zijn heden nog spreuken uit dit boek in de Talmudische en Rabbinische geschriften voorhanden.

Hieronymus kende het onderscheid tusschen de Hebreeuwsche en de zoogenoemde Chaldeeuwsche taal zeer goed. „Omdat de taal der Chaldeërs aan de Hebreeuwsche taal naverwant is“, zegt hij in de voorrede tot het boek Tobias, „zoo heb ik naar iemand, die beide talen (utriusque linguae) volkomen machtig was, omgezien, en datgene, wat hij mij in Hebreeuwsche woorden uitdrukte, door een snelschrijver in de Latijnsche taal op papier laten brengen.“

Maar deze kennis verdween meer en meer. Uit de middel-eeuwen kunnen wij behalve de proselyten, welke uit het Jodendom hunne kennis van de Hebreeuwsche taal en dan ook der Arameesche dialecten, voor zoo ver zij de plaats van het oude Hebreeuwsch ingenomen hadden, medebrachten, slechts weinige namen noemen van mannen, die zich te dezen opzichte onderscheidten, hoofdzakelijk den naam van Nicolaus de Lyra, aangaande wien ook daarom niet het minst het oude spreukje werd verzonnen: Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset.

Toen men ten tijde der Hervorming weder begon het geheele gebouw der theologie op te trekken op den grondslag der Heilige Schrift, gelijk die uit zich zelve moet verklaard worden, naar het beginsel: *Sacra Scriptura sui ipsius interpres*, en men dus als van zelf daartoe geleid werd, de talen, waarin het Gode beliefd heeft, ons Zijn Heilig Woord bekend te maken, te onderzoeken en te doorvorschen en te doorgronden, moesten ook vragen rijzen als deze: in welke taal zijn de boeken des Nieuwen Testaments oorspronkelijk geschreven, de redevoeringen des Heeren oorspronkelijk gehouden geworden? Welke was de moedertaal des Heeren en Zijner apostelen? Hebben dan de apostelen en evan-

¹⁾ Praefatio ad librum Judith.

²⁾ De „Hebreeuwsche“ bewerkingen (twee zijn afgedrukt in Briani Waltoni

gelisten niet in hunne moedertaal geschreven, wat ons van hen is overgeleverd geworden? Of — was het Grieksch de moedertaal der evangelisten en apostelen? Immers het Oude Testament vond men in het Nieuwe meestal uit de Grieksche vertaling der Zeventig aangehaald!

Er zijn inderdaad geleerden geweest, die beweerden dat het Grieksch de moedertaal van den Heere is geweest.

Cicero zegt reeds: „het Grieksch wordt bijna bij alle volken verstaan, terwijl de kennis van het Latijn veel meer beperkt is.“ Sedert de tijden van Alexander den Groote had zich de kennis der Grieksche taal meer en meer uitgebreid. Rome zelf was naar de getuigenis van een Juvenalis eene *urbs Graeca* geworden, waar ook de vrouwen hare oude taal opgegeven en de Grieksche aangenomen hadden; ieder werd als een *rusticus* beschouwd, die het Grieksch niet verstond; en Tertullianus kon beweren, dat de Grieksche taal reeds in het gebied van *Latium* bekend was; de Christenen te Rome beleden hun geloof bij den Heiligen Doop in de Grieksche taal vele eeuwen lang; de geheele eeredienst der Christenen werd te Rome oorspronkelijk alleen in de Grieksche taal gehouden, en de Christelijke schrijvers ook te Rome schreven oorspronkelijk alleen Grieksch; ja zelfs grafsteenen van Joden en Christenen uit de oudste tijden vertoonen Grieksche opschriften. Wat het Oosten aangaat, daarvan getuigt Hieronymus gedurende zijn leven: *sermone Graeco omnis oriens loquitur*. ¹⁾ Zou nu, zoo redeneerde men, Palestina alleen zijne oude overgeleverde taal behouden hebben?

Wij noemen het eerst Isaak Vossius. „Waar ter wereld ook, van de dagen van Alexander den Groote aan, de Grieken heeren en meesters geworden zijn, daar heerschte ook de Grieksche taal,

Biblia Polygl. tom. IV) zijn uit lateren tijd afkomstig. Van de bijvoegsels bij het boek Esther, voorkomende in den tweeden Targum Esther (Br. Walt. B. Polygl. tom. IV), Midrasch Esther en in verscheidene handschriften, waarvan J. B. de Rossi een specimen gaf (ed. 2. Tübingen 1783), heb ik met opzet geen gewag gemaakt. Men vergelijke *Bibliotheca Rabbinica: Der Midrasch zum Buch Esther, ins Deutsche übertragen von A. Wünsche. Leipzig 1881.*

¹⁾ Meer *testimonia* bij Credner, *Geschichte des N. T. lichen Canon* § 69.

en het is ongerijmd, Judea alleen uit te zonderen. Gelijk in Egypte, Azië en het overige Syrië, zoo werd ook in Judea geene taal gehoord, behalve de Grieksche, hoofdzakelijk in groote en kleine steden." Zelfs in de synagogen zou geene andere taal gehoord geweest zijn als de Grieksche; want wanneer de Schrift ook al in het Hebreeuwsch zou zijn voorgelezen, dan zou dadelijk de Grieksche verklaring er bij gekomen zijn; want alleen de geleerden zouden nog van de oude Hebreeuwsche taal kennis gehad hebben. ¹⁾

Te Napels verkondigde later Jacobus Martorellius, hoogleeraar in de Grieksche letterkunde, dezelfde leer. Hij vond eenen leezamen volgeling in Dominicus Diodati. Deze verhaalt, hoe hij zich herinnerd heeft aan het woord van Lucretius:

..... Iuvat integros accedere fontes:
Atque haurire, juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musae.

Zoo ontstond een hoogst merkwaardig boek: *De Christo Graece loquente exercitatio, qua ostenditur, Graecam sive Hellenisticam linguam quum Judaeis omnibus, tum ipsi adeo Christo Domino et Apostolis nativam ac vernaculam fuisse. Neapoli 1768.*

Het oorspronkelijke opschrift: *de Christo Hellenista, schrapte de censuur, het prijkt nu slechts boven de bladzijden. Het merkwaardige boek is opgedragen aan de Russische Keizerin Catharina II, in dezer voege: Catharinae II augustissimae ac potentissimae Russorum imperatrici, rerum gestarum magnitudine ac fama omnes inter principes exsuperantissimae etc. libellum de Christo Graece loquente, cujus novum argumentum Russorum dominae de Graeca ecclesia ac religione bene meritissimae spes est rata futurum acceptissimum. Hij gaat hoofdzakelijk uit van de stelling, dat*

¹⁾ *Isaaci Vossii de Sibyllinis Oraculis et Responsio ad objectiones nuperae Criticae Sacrae. Men vergelijke Richardi Simonis Opuscula Critica adversus Isaacum Vossium; Castigationes ad opusculum Is. Vossii etc. Edinburgi 1685, pag. 20 sqq.; ook de Excerpta adversus Isaacum Vossium, ib. p. 70.*

de Egyptenaren ten tijde van Ptolemeus Lagi Grieksch gesproken hebben, en de Syriërs van den tijd van Seleucus Nicator af desgelijks. De Joden moeten dan van Grieken, Egyptenaren en Syriërs de Grieksche taal overgenomen hebben. Nog gedurende het leven van Alexander den Groote zouden de beginselen van het Hellenisme naar Judea zijn overgebracht, en te Jerusalem van lieverlede meer Grieksche koloniën gevestigd geworden zijn, gelijk ook de Samaritanen van Sichem uit eigen beweging de Grieken nagebootst en den tempel van Garizim aan Zeus toegewijd hadden. Was het dan wonder, dat „Christus en de apostelen, ja, alle Joden de Hellenistische taal hebben gebruikt?“ . . . Reeds van den tijd der Maccabeëen af was de landstaal van Judea, zoo beweert Diodati, de Hellenistische; in die taal hebben alle Joden geschreven; de munten der Joden droegen een Grieksch opschrift; desgelijks de gedenkteekens; in openbare edicten gebruikte men de Grieksche taal; men voegde zich en zijnen kinderen Grieksche namen toe; de kinderen moesten in de scholen het Grieksche alfabet leeren; de Heilige Schrift werd in het Grieksch gelezen, en zelfs in de synagogen; en de naam van τετραρχία moet duidelijk aantoonen, dat men ook bij de indeeling des lands geheel naar Griekschentrant te werk ging, gelijk dan ook de steden, die nieuw aangelegd werden, zonder meer Grieksche namen ontvingen, Ὑρράτιον, Βάρις, Ἀλεξάνδρειον, Ἡρόδιον, Ἀντιπατρίς, Φασαγλος; enz., terwijl de namen der oudere steden in Grieksche veranderd werden. Uit Sichem werd Neapolis, uit Samaria Sebaste, en Jerusalem moest het verdragen, genoemd te worden Ἱερουσόλυμα. Kortom: aan feesten, gebouwen, waardigheden, standen en wat ook sedert het tijdvak der Maccabeëen nieuw werd ingericht, aan alles werd een Grieksche naam gegeven. De Heere heeft een Griekschent bijnaam aangenomen Χριστός, Zijne discipelen met een Griekschent naam ἀπόστολοι genoemd, den Griekschent Bijbel gebruikt, — zoo hebben ook de apostelen en evangelisten geene andere oorspronkelijke taal gehad dan de Hellenistische, die saamgesteld zou geweest zijn uit Grieksche woorden en eene Hebreeuwsche en Chaldeeuwische wijze van zich uit te drukken, daarenboven opgenomen had sommige idiotismen van de Macedoniërs, Egyptenaren en Syriërs.

Tegen Dominicus Diodati trad in Italië als bestrijder op de uitnemende kenner van Hebreeuwsche oudheden Bernardo de Rossi, de vermaarde verzamelaar en doorvorschcr van Hebreeuwsche handschriften, — hij had in zijne eigene bibliotheek inzonderheid 1377 Hebreeuwsche handschriften. ¹⁾ In Duitschland drukte H. F. Pfannkuche ²⁾ zijne voetstappen. In navolging hoofdzakelijk van Eichhorn, Herder, Bolten ging deze geleerde in zijne verhandeling uit van de stelling, dat aan de drie eerste evangeliën een oorspronkelijk evangelie ten grondslag gelegen heeft, geschreven in de Palestijnsch-Arameesche landstaal, en dat ook ons Grieksch evangelie van Johannes geenszins origineel, maar de vertaling van een opstel is, dat eveneens in de Palestijnsche landstaal was vervaardigd, om voorts met scherpe wapenen Diodati te bestrijden. Pfannkuche keurt den naam „Syrochaldeeuwsch“ voor de taal van Palestina ten tijde des Heeren af, dien ook B de Rossi gebruikt had en later Gesenius ³⁾ zocht te handhaven; hij wil ze liever „Palestijnsch-Arameesch“ of „Palestijnsch-Syrisch“ noemen, terwijl hij Arameesch en Syrisch identisch rekent. ⁴⁾

Het was aan H. E. G. Paulus, den bekenden rationalist *κατ' ἐξοχήν*, toen hoogleeraar te Jena, voorbehouden in dezen belangrijken strijd, aan welken later nog de vermaarde Oriëntalist Silvestre de Sacy ⁵⁾ deel nam, een compromis aan te bieden in twee dissertaties: *Verosimilia de Judaeis Palaestinensibus*, Jesu

¹⁾ Drie dissertaties Della lingua propria di Cristo e degli Ebrei nazionali della Palestina da' tempi de' Maccabei in disamina del sentimento di un recente Scrittore Italiano. Parma 1772.

²⁾ Über die palästinische Landessprache in dem Zeitalter Christi und der Apostel, ein Versuch, zum Theil nach de Rossi entworfen. In: Eichhorn's Allgemeine Bibliothek der biblischen Litteratur. Des achten Bandes drittes Stück. Leipzig 1798. Ook in het Engelsch overgebracht door John Brown, D. D., in Clark's Biblical Cabinet 1832, vol. 2.

³⁾ Gesenius b.v. op de reeds aangehaalde plaats: Ersch und Gruber, Encyclopaedie s. v. Chaldaeische Sprache.

⁴⁾ T. a. p. pag. 469 Cfr. p. 381.

⁵⁾ Magazin encyclopédique par Millin (Litterature orientale), Paris, Janvier 1805.

atque etiam Apostolis non Aramaea dialecto sola, sed Graeca quoque Aramaizante locutis, ¹⁾ in welke hij immers nog zoo veel aan de tegenpartij toegaf, dat hij, ofschoon een dialect der Arameesche taal als de algemeene landstaal van Palestina te dien tijde aanwijzende, desniettemin het Grieksch, hoofdzakelijk in Galilea en te Jerusalem, liet gelden als eene zeer algemeen bekende en gebruikte taal, van welke ook de Heere en Zijne apostelen gemakkelijk, waar zij het verkozen, in hunne leerredenen zich bedienen konden.

Nog eens in onze eeuw is een geleerde opzettelijk en met alle kracht van overtuiging opgekomen voor de stelling, dat de Heere, zij het ook al niet uitsluitend, dan toch meestentijds Grieksch gesproken heeft en slechts nu en dan eens Arameesch. Deze geleerde is Prof. Alexander Roberts te St. Andrew ²⁾.

Johannes Wichelhaus ³⁾ had als zijn gevoelen te kennen gegeven, dat de Arameesche taal ontegenzeggelijk in het gemeene leven voor het volk de meest gewone en de alledaagsche was; desniettemin zou moeten worden erkend, dat behalve de Arameesche taal ook de Grieksche in het algemeen vrij bekend was, en dat deze in het schrijven en lezen, in den handel en op de markt gewoonlijk gebruikt werd. „Ik twijfel niet,“ zegt Wichelhaus, „dat Christus, wanneer Hij het volk toesprak of met de apostelen en vrienden verkeerde, zich van het Arameesch bediend heeft; het is echter zeker, dat Hij dikwijls Grieksch gesproken heeft... Dit schijnt dus, wat de talen aangaat, de stand van zaken in Palestina geweest te zijn: in het dagelijksch verkeer spraken de Joden onderling, 't meest die op het platteland leefden of zich strenger hielden aan de vaderlijke zeden, Arameesch; het is daarom, dat de evangelisten het Arameesche dialect, dat immers aan de Joden van dien tijd het meest gemeenzaam was, de „Hebreeuwsche“ taal noemen. Waar men

¹⁾ Jena 1803.

²⁾ Discussions on the Gospels. Part I. On the language employed by our Lord and his disciples 1864. Verg. ook J. L. Hug, Einleitung in die Schriften des N. T.'s. 4. Aufl. 1847, en overigens de nieuwere werken der Isagogiek.

³⁾ De Novi Testamenti Versione Syriaca Antiqua, quam Peschitho vocant. Halis 1850. pag. 29 sq.

echter met buitenlanders verkeerden moest, hadden allen kennis genoeg van de Grieksche taal, daar deze aan het beschaafde deel des volks door leermeesters nauwkeurig onderwezen werd, en de groote menigte zich deze taal door het openbaar gebruik gemakkelijk eigen maakte. Bij de godsdienstoefeningen werd de Wet in het Hebreeuwsch voorgelezen, de psalmen in het Hebreeuwsch gezongen; maar er waren in de synagogen mannen tegenwoordig, die in het Arameesch, en bij de Hellenisten in het Grieksch de Schrift verklaarden. In scholen en huisgezinnen werd de Bijbel over het algemeen in het Grieksch gelezen, daar de Wetkenners en Schriftgeleerden de studie van den oorspronkelijken tekst en deszelfs ware en overgeleverde verklaring voor zich zelve opeischten." ¹⁾

Indien het zou mogen gelukken aan te toonen, dat in plaats van de Grieksche vertaling van het Oude Testament door de bewoners van Palestina een andere Volksbijbel gebruikt werd, dan moest ook de zekerheid, waarvan Wichelhaus spreekt, dat onze Heere dikwijls Grieksch gesproken heeft, verdwijnen. Inderdaad heeft Eduard Böhl ²⁾ het bestaan van zulk eenen Volksbijbel, die van de LXX haast niet anders dan in de taal verschilde, door grondige, en met verrassende resultaten bekroonde navorschingen aangetoond. De vertaling der LXX had ingang gevonden in Palestina, maar had hier als het ware het kleed der landstaal aangetrokken, zonder dat woord voor woord overgezet was. Deze landstaal was een Arameesch dialect. „Das Aramäische giebt in den Reden Jesu den Knochenbau ab, über den das griechische Sprachgut der Evangelisten nur locker und fast durchsichtig sich hinbreitet. Wo wir fest zutasten, stossen wir auf das knochige aramäische Gerüste, dem das üppige Griechische nur zur Noth ansteht.“ Dat de apostelen ook reeds, voordat zij heengingen, om het evangelie te prediken aan alle creaturen, een weinig Grieksch kunnen verstaan en gesproken hebben, wordt niet ontkend.

¹⁾ Vergel. ook van denzelfden schrijver: De Jeremiae Versione Alexandrina. p. 32 sqq.

²⁾ 1°. Forschungen nach einer Volksbibel zur Zeit Jesu und deren Zusam-

In de hoofdzaak komt met Ed. Böhl volkomen overeen Franz Delitzsch in zijn opstel „über die palästinische Volkssprache, welche Jesus und seine Jünger geredet haben.“¹⁾

Maar het is juist deze Nestor der Hebreeuwsche geleerdheid in onze dagen, die van zijne gevoelens, in genoemd opstel uitgesproken, niet onbelangrijk afwijkend, de geschiedenis van ons vraagstuk eene nieuwe phase heeft ingeleid.

Sedert het jaar 1838 had Prof. Franz Delitzsch aan eene vertaling van het Nieuwe Testament in het Hebreeuwsch gewerkt. Eindelijk was zijn arbeid voltooid; maar te vergeefs zocht men gedurende vele jaren naar een uitgever van het geheele werk. Niemand wilde zich de onkosten getroosten, aan zulk eene uitgaaf verbonden, noch de moeite, om het werk te verspreiden. Toen bood het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap de behulpzame hand. In het voorjaar van 1877 zag de eerste druk het licht. Voor eenige maanden verscheen reeds de zesde druk! Franz Delitzsch koestert de hoop, gelijk bekend is, dat Israël als volk nog eens zal worden „belijder en verklaarder en apostel des Nieuwen Testaments.“ Dan zal naar zijn gevoelen de Nieuwe Wet, die uit Zion uitgegaan is, verheerlijkt worden in de klanken der heilige taal. Die heilige taal is de Hebreeuwsche taal, geen Arameesch dialect.

„Een van mijne vrienden,“ schrijft Franz Delitzsch, „houdt niet op mij te verzoeken, dat ik het Nieuwe Testament zal vertalen in het Arameesch idioom, hetwelk in Palestina werd gesproken in de dagen van Christus en zijne apostelen, t. w. in de taal van den Palestijnschen Talmud en de Palestijnsche Targums. Maar zijn verlangen berust op eene illusie. Het Hebreeuwsch bleef ook na de ballingschap de taal van de Joodsche litteratuur. Het boek van Jesus Sirach, Ecclesiasticus, was geschreven in het Hebreeuwsch, gelijk de brokstukken er van, in den Talmud aanwezig,

menhang mit der Septuaginta-Übersetzung. Wien 1873. — 2°. Die Alttestamentlichen Citate im Neuen Testament. Wien 1878. In het tweede werk worden de resultaten van het eerste op de uit het O. T. in het Nieuwe aangehaalde plaatsen op zeer treffende wijze toegepast.

¹⁾ Daheim, Jahrgang 1874. N°. 27; ook in Saat auf Hoffnung, Zeitschrift für die Mission der Kirche an Israël. Jahrgang XI, Heft 4, Erlangen 1874.

aantoonen. Het origineel van het eerste boek der Maccabeën en van den zoogenoemden Psalter van Salomo was Hebreeuwsch. De opschriften op munten, de grafschriften, de liturgische gebeden waren Hebreeuwsch. De vorm der wetten was Hebreeuwsch, gelijk blijkt uit hare codificatie in de Mischnah. Ook het boek waarin, zoo als Papias zegt, Mattheus de redenen des Heeren had verzameld, was geschreven *ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ*. Wel is waar werden te dier tijde *ἑβραϊστὶ* en *χαλδαϊστὶ* niet nauwkeurig onderscheiden. Maar desniettemin is het volkomen onwaarschijnlijk, dat Mattheus in het Arameesch zou geschreven hebben; want het Arameesche dialect van Palestina — hetwelk in den Talmud סורסי genoemd wordt, en daaruit en uit de Targums beter geleerd worden kan, dan uit het zoogenoemde Evangeliarium Hierosolymitanum en de fragmenten van eene Palestijnsche vertaling van psalmen, uitgegeven door J. P. N. Land (Lugduni Bat. 1875) — was de taal van het dagelijksch leven, de gewone taal, waarin het volk en ook de beschaafden gewoon waren met elkaar te verkeereren en twistpunten te bespreken; maar *ἡ Ἑβραϊκὴ διάλεκτος*, waarin de apostel Paulus door den verheerlijkten Zaligmaker Hand. 26 : 14 werd aangesproken, en waarin hij zelf het woord tot het volk van Jerusalem voerde, Hand. 21 : 40; 22 : 2, was de heilige taal, de taal van den eeredienst des tempels, van het synagogale en huiselijke gebed, van alle zegenwenschen, van de overgeleverde wet; voorts de gelijkenissen, de fabelen van dieren, de lijkklachten in de Talmuds en Midraschim zijn meestal Hebreeuwsch; de heilige taal duurde voort als de taal van de verhevener spreekwijze; zelfs de volkssprekwoorden waren slechts gedeeltelijk Arameesch. Josephus, wanneer hij in de voorrede van zijn werk over den Joodschen oorlog opmerkt, dat zijn verhaal oorspronkelijk voor zijne landgenooten van Binnen-Azië in de gemeenschappelijke moedertaal opgesteld was, bedoelt zeker de Hebreeuwsche, niet de Arameesche taal. Kennis van het Hebreeuwsch werd toen, zooals nu, algemeen onder de welopgevoede leden der natie aangetroffen. Arameesch daarentegen werd slechts door een gering gedeelte der Diaspora verstaan. Zoo ook thans is de kennis van het Hebreeuwsch vrij algemeen, terwijl zeer weinig Joodsche geleerden het voorrecht smaken van met het

idioom van den zoogenoemden Talmud Jeruschalmi bekend te zijn. Het is daarom, dat het eene nuttelooze poging zou zijn, het Nieuwe Testament in het Palestijnsch Soersi over te brengen. Het Semitisch inweefsel van het Nieuw-Testamentisch Hellenisme is Hebreeuwsch, niet Arameesch. Onze Heere en Zijne Apostelen dachten en spraken voor het grootste gedeelte in het Hebreeuwsch. En het Nieuwe Testament, als de nieuwe Torah, de tweede helft van Gods openbaring, moet in het Hebreeuwsch vertaald worden, indien wij van plan zijn het tot een leesboek voor de Joden van alle landen te maken en tot een constitueerend deel van den godsdienst van het toekomstige Israëel, hetwelk behouden zal worden, nadat de volheid der Heidenen zal ingegaan zijn. De vertaling in het Arameesch zoude een kunstmatig werk zijn, niet zonder betrekkelijk nut, — want zij zoude in de Nieuw-Testamentische taal eenige trekken aanwijzen van het landsdialect van Palestina — doch zonder practisch doel. Hoe beperkt de nuttigheid er van zou zijn, blijkt uit de geringe hulp, welke de Peschito aan den vertaler in het Hebreeuwsch verleent." ¹⁾

De strijd, of de moedertaal onzes Heeren de Grieksche of eene Arameesche taal was, is dus op den achtergrond geschoven; voorop staat de vraag: welk Semitisch dialect de taal was, welke onze Heere van zijne kindsheid af gesproken heeft.

Reeds is de vraag naar „de dialecten, die in Palestina gesproken werden ten tijde toen Christus leefde“ aan een hernieuwd nauwkeurig onderzoek onderworpen, en wel door den in de Rabbinische letterkunde bedreven Prof. Ad. Neubauer te Oxford in twee zeer belangrijke voorlezingen van 18 Februari en 12 Mei 1884; ²⁾ van welke het betoog hierop nederkomt:

Ten tijde van Ezra en Nehemiah werd nog algemeen het Hebreeuwsch in Judea, en meer bepaaldelijk te Jerusalem ge-

¹⁾ Franz, Delitzsch, The Hebrew New Testament of the British and Foreign Bible Society. A contribution to Hebrew Philology, Leipzig 1883. Hoofdzakelijk pag. 1, 30, 31, 33, 34.

²⁾ Ad. Neubauer, On the dialects spoken in Palestine in the time of Christ. In *Studia Biblica, Essays in Biblical Archaeology and Criticism and kindred Subjects* by Members of the University of Oxford. Oxford 1885.

spoken. Zelfs in de tijden der Maccabeën had het nog geene plaats gemaakt voor een Arameesch dialect, maar wel had het nieuwe woorden opgenomen. Wij vinden op de munten van dien tijd niet Arameesche, maar stellig Hebreeuwsche vormen van woorden, doch ook woorden, die niet Bijbelsch zijn. „Indien de gesprokene taal te dier tijd een Arameesch dialect ware, en niet het vernieuwd Hebreeuwsch, zoo zouden de Maccabeesche vorsten op hunne munten hebben laten prenten òf zuiver Bijbelsche woorden òf Arameesche woorden. Overmits zij noch het een noch het ander gedaan hebben, moeten wij voor uitgemaakt houden, dat de volkstaal, althans te Jerusalem, wellicht ook in Judea het vernieuwd Hebreeuwsch was.“ Dit gevoelen wordt gestaafd door de taal der Pirkè-Abôth, der Pesikta, der Siphre; voorts ook de casuïstische beslissingen in de Mischnah, de Tosiphta, de Siphra. De vriendschappelijke gesprekken in de scholen werden gehouden in de nieuw-Hebreeuwsche taal. — Echter ook het Arameesche dialect werd gesproken. Er wordt gewag gemaakt van vaten in den tempel met Arameesche opschriften, maar ook met de namen der Grieksche letters α , β , γ , terwijl het woord Alpha ook elders gebruikt wordt in de beteekenis van: de eerste. ¹⁾

In de noordelijke gedeelten van Palestina werden niet dan Arameesche dialecten gesproken. Toen werd waarschijnlijk het gebruik van Targums, of Arameesche vertalingen der Heilige Schrift algemeen, en men begon het Arameesch ook in liturgische formulieren te gebruiken.

Het resultaat van dit betoog over de talen, die in Palestina in de laatste eeuw voor Christus geboorte gesproken werden, immers bij wijze van waarschijnlijkheid, is dan, dat 1) te Jerusalem en wellicht ook voor het grootste gedeelte in Judea het vernieuwde Hebreeuwsch en een zuiverder Arameesche tongval door de meerderheid der Joden gesproken werd; 2) dat de Galileërs en de Joodsche immigranten uit de naburige landschappen niets anders dan hunnen eigen tongval verstonden, die uit den aard der zaak het meest overeenkwam met het Arameesch, maar daarenboven ook nog verscheidene algemeen bekende Hebreeuwsche

¹⁾ Verg. Openb. 1 : 8, 11; 21 : 6; 22 : 13.

uitdrukkingen, spreekwoorden en gebeden; 3) dat de kleine Joodsch-Grieksche kolonie en eenige bevoorrechte personen het Grieksch verstonden en spraken, hetgeen evenwel veeleer eene vertaling uit het Hebreeuwsch was, dan echt Grieksch, of ook een Joodsch-Grieksch jargon ¹⁾. —

Aan het einde van het evangelie van Marcus vinden wij in de Peschittha de bijvoeging: *Finitum est evangelium sanctum praedicationis Marci, qui locutus est ac praedicavit Latine Romae.*

In de Roomsche kerk is sedert de dagen van het concilium Tridentinum de meening algemeen verbreid, dat enkele schriften van het Nieuwe Testament oorspronkelijk in eene andere taal geschreven zijn, dan waarin wij die thans in den Griekschen kanon aantreffen. In het bijzonder veronderstelde men, dat ook de brief aan de Romeinen oorspronkelijk in de taal der Romeinen, dus in het Latijn, zou opgesteld zijn. Maar men bleef hierbij niet staan. Men ging in dat spoor verder, totdat men er zelfs toe kwam om te beweren, dat het geheele Nieuwe Testament oorspronkelijk in de Latijnsche taal geschreven was; — slechts den brief aan Philemon zonderde men meestal uit, en zoo beweerde men, dat datgene, wat wij de Latijnsche vertaling noemen, eigenlijk de grondtekst is van het Nieuwe Testament. De geleerde Jezuiet Harduinus was de eerste, die deze stelling handhaafde. Ja, de brief aan Philemon, die wel is waar oorspronkelijk in het Grieksch was, zou dan ook in de Latijnsche taal geschreven zijn, daar hij niet alleen aan Philemon, maar ook aan zijne vrouw

¹⁾ Zie t. a. p. in het bijzonder p. 49 vv. Hoofdzakelijk uit ouderen tijd kunnen behalve de boven aangehaalde monographieën en schriften, als over ons vraagstuk handelende, nog genoemd worden: A. Pfeiffer, *Opera Philologica Ultraj.* 1704. *Loca hebraica et exotica Novi Testamenti* p. 467 sqq.; *De dialecto Galilaea* p. 616 sqq. (de laatste verhandeling ook Wittenberg 1663). J. Reiske, *de lingua vernacula Jesu Christi.* Jen. 1670. Laur. Bröndlund, *Diss. de idiomate Petrino Matth. 26 : 73.* Hafn. 1718, 4°. Klöden, *Diss. de lingua Jesu Christi vernacula.* Vit. 1739, 4°. C. H. Zeibich, *de lingua Judaeorum tempore Christi et Apostolorum Viteb.* 1791, 4°. Ernesti, *Neueste theologische Bibliothek.* Band I. Stück 3. S. 91, 268 vv. (tegen Dom. Diodati.) Flatt, *Magazin.* Stück IX, S. 52 en vv. Rettig in *ephemer.* Giess. III, 1. Nicol. Wiseman, *De lingua Christi et Apostolorum,* in *zijne Horae Syriacae.* Rom. 1828.

gericht was, — en deze heeft eenen Latijnschen naam: Appia. J. D. Michaelis ¹⁾ maakt ons in zijne Inleiding op het N. T. in het breede bekend met de bewijzen, waarop Harduinus zijn gevoelen grondde. Zie hier eenige er van: De Latijnsche taal was in alle provinciën van het Romeinsche rijk bekend, zelfs meer dan de Grieksche; men verstond zelfs te Jerusalem het Latijn, want de oorzaak van den dood des Heeren werd ook in de Latijnsche taal boven zijn kruis geschreven. God heeft vooruitgezien, dat de Latijnsche taal eerlang nog algemeener worden zou, daarom zal Hij het Nieuwe Testament denkelijk in deze taal ingegeven hebben. De apostel Paulus gaf zijnen brief aan de Romeinen aan een Tertius in de pen, deze naam is een Latijnsche, en te Rome heeft een voornaam geslacht der Tertiërs bestaan. De brief moet bijgevolg in het Latijn geschreven zijn. De stijl van de Latijnsche taal in het Nieuwe Testament is vloeiend en schoon; de Grieksche integendeel is ruw en onzuiver, bijgevolg is de laatste en niet de eerste de vertaling. „Arbitramur, scripsisse [illos] Latine quaecunque scripserunt; nonnulla etiam Graece fortassis: Ebraice etiam Apocalypsin fuisse scriptam, non Latine tantum“ ²⁾. Deze geleerde is niet zonder volgelingen gebleven. Wij noemen slechts Black, die met bijzondere geleerdheid in zijn in 1822 anonym te Londen uitgegeven werk „Palaeoromaica“ de taak op zich nam, om het bewijs te leveren, dat de Hellenistische stijl der evangelisten en apostelen Latinizeerend is; dat eene menigte van nieuwe woorden, in de als textus receptus bekende uitgave van het Nieuwe Testament voorkomende, gevormd is uit het Latijn; dat, als men maar veronderstelt, dat de Grieksche tekst van vele manuscripten van het N. T. eene vertaling of ook wedervertaling uit het Latijn is, eene geheele reeks van plaatsen opgehelderd wordt, en voorts gemakkelijker kan begrepen worden, hoe de verscheidene tekstrecensies

¹⁾ Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes. 1. Theil § 17. Ik heb gebruikt de Nederlandsche bewerking door F. G. C. Rütz, 's-Gravenhage 1778.

²⁾ Zie het citaat bij Roberts pag. 8. Harduinus, comm. in N. T. 1741. Verg. Baumgarten, Vindiciae textus Graeci Novi Testamenti contra Harduinum 1742. Wernsdorf, pr. exam. sentent. de Christo Latine loquente. Viteb.

ontstaan zijn, en over het algemeen zeer vele tot nu toe onopgeloste raadselen eenvoudig opgelost worden. ¹⁾

Het springt in het oog, met welk een gezag en luister de Roomsche Vulgata zou bekleed worden, indien men er werkelijk in slagen kon, aan te toonen, dat de Latijnsche taal de taal was, welke de Heere Jesus en Zijne apostelen gesproken hebben. Dan zouden wij immers in de Latijnsche vertaling der Roomsche kerk de ipsissima verba van onzen Heere en Zijne apostelen terugvinden! De kardinaal Ximenez had reeds de Vulgata, die hij in de door hem bezorgde bekende uitgaaf der Heilige Schrift in het midden tusschen den Hebreeuwschen en den Griekschen tekst had laten drukken, vergeleken met den Heere, hangende aan het kruis tusschen de twee moordenaars. Dat woord zou dan nog wel eens op zeldzame wijze gestaafd kunnen worden.

Al. Roberts zegt in de voorrede tot zijne uitvoerige en geleerde verhandeling over de taal, gebruikt door onzen Heere en Zijne discipelen: „Deze quaestie, welke taal de Zone Gods hier op aarde gesproken heeft, is eene quaestie van groot en heilig belang voor de Christelijke wereld, . . . ook van groot practisch gewicht. En dat wel in het bijzonder in onzen tijd. Niemand zal ontkennen kunnen, dat het werkelijk historische karakter der evangeliën het groote Bijbelsche vraagstuk van onze dagen uitmaakt ²⁾. Het zal aan iederen opmerkzamen lezer duidelijk zijn, dat deze quaestie. . . wezenlijk de meest fundamenteele en de verst reikende is van alle quaestiën, die in verband staan met de verhalen van het leven van onzen Zaligmaker. Maar inderdaad haar invloed strekt zich uit naar alle zijden.“

¹⁾ Latinismen had men reeds sedert de tijden van Salomo Glassius in den Griekschen tekst van het Nieuwe Testament aangenomen, ook in de Protestantsche kerken.

Verg. b.v. Olearius bij Rhenferd pag. 98 sqq.

Het kan ook niet moeilijk vallen, toespelingen op denkbeelden, ook in het jus Romanum voorkomende, aan te treffen.

²⁾ Roberts slaat op de aanvallen van Renan tegen de authenticiteit der evangeliën.

Gelukkig, dat wij in ons Nieuwe Testament nog die onvertaalde woorden hebben, van welke wij in het begin onzer rede spraken. Gelijk zij uit den mond onzes Heeren of ook Zijner apostelen zijn voortgekomen, zoo staan zij nog daar, om ons de taal, welke de Heere en Zijne apostelen dagelijks gebruikt hebben, te vertegenwoordigen.

Nadat ik U eene korte schets van de geschiedenis van onze quaestie, zoo objectief mogelijk, heb mogen geven, ga ik er toe over, aldus mijn hoofdzakelijk doel bereikend, die woorden aan Uwe aandacht in het bijzonder voor te stellen. Het zal, nadat wij die woorden doorloopen hebben, terstond blijken, of de Grieksche taal, dan of de Hebreeuwsche taal of veeleer een met de oud-Hebreeuwsche taal verwant dialect de moedertaal onzes Heeren geweest is. Want — de Latijnsche taal laten wij glippen; het gevoelen van Harduinus en anderen kan slechts als curiositeit gekenschetst worden, en volgaarne stemmen wij het gevoelen van Prof. Delitzsch toe, dat het niet er voor te houden is, dat de Heere ooit ook maar éénen volzin in de Latijnsche taal gesproken heeft, ook met Pilatus niet.

Wij hooren zoo dikwijls van de taal Kanaäns spreken, ofschoon wij niet altijd allen nauwkeurig weten, wat daardoor bedoeld wordt. De taal van Kanaän is die taal, die in het land Kanaän gesproken wordt. En omdat het land Kanaän het land is, dat aan het volk Gods door Zijnen gestaafden eed beloofd was, en door dit volk ook te zijner tijd in bezit genomen werd, zoo is het ten tweede de taal van het volk Gods. — Deze twee zaken moeten wel onderscheiden worden, ook bij de behandeling en bepeinzing van ons onderwerp.

Toen Abraham naar Kanaän kwam, kon het niet anders, of hij eigende zich de taal der Kanaänieten toe en sprak met de Hethieten in de taal der Hethieten. Deze taal was ook zeer verwant met de taal, welke hij te Ur-Kasdim, te Ur in het land der Chaldeën, in het land van Babel, gesproken had, de oude Assyrisch-Babylonische taal, welke wij in onze dagen uit het oude spijkerschrift weder hebben leeren lezen en verstaan, en van welke Friedrich Delitzsch beweert, dat zij zich meer en meer bewijst, als met het Hebreeuwsch op het allernauwste verwant te zijn.

Die taal is de oorspronkelijke taal van Abraham geweest, welke, naar wij hopen, ons nog menige duistere plaats in de Hebreeuwsche taalkunde zal ophelderen. De verwisseling van taal had dus op gemakkelijke wijze plaats. Maar — het was de taal van Kanaän, den door Noach vervloekten zoon van Cham. Zoo geleek het dan, alsof Abraham, wat de taal aangaat, zou moeten wonen in de tenten van Cham. De kinderen van Israël namen die taal mede naar Egypte, en van Egypte weer naar Kanaän. Zij nemen hunne taal meê in de ballingschap van Assyrië en Babylonië, — en het is volstrekt ondenkbaar, dat althans de Judeërs in den korten tijd van zeventig jaren hunne oude moedertaal zoo geheel en al zullen opgegeven en vergeten hebben, dat zij, bij hunne terugkeering in het land van hunne begeerte, niets anders zouden verstaan hebben dan Arameesch. De refugiés in Duitschland hebben tot in het begin dezer eeuw veelal hunne oude taal bewaard. De naar Jerusalem teruggekeerde ballingen spraken יהודית, t. w. de Hebreeuwsche taal, zooals zij zich tot dien tijd toe ontwikkeld had, als levende taal; wat ook de oude Rabbijnen daartegen inbrengen mogen. ¹⁾ Wel is waar, wij geven gereedelijk toe, dat twee talen, die met elkaâr naverwant zijn, zeer gemakkelijk met elkaâr verwisseld worden, en wel zóó, dat de eene dan geheel en al in vergetelheid geraakt. Wij kunnen dit dagelijks hier te lande waarnemen bij menschen, inzonderheid minder ontwikkelden, die uit de meer noordelijke grensstreken van Duitschland naar hier overkomen. En het Hebreeuwsch en het Arameesch waren zeer zeker verwante talen. Maar — men behoort hierop te letten, dat zoolang de Israëlieten in hunne beloofde erve woonden, zij tegen het noorden en noordoosten voortdurend door volken, die de Arameesche dialecten spraken, omringd werden, en tegen de Middellandsche zee door Kanaänitische en Phenicische stammen, wier taal haar bijzondere ontwikkeling gehad had.

Het heet in de profetie Jes. 19 : 18, dat Egypte zal overgehaald worden, opdat vijf steden — de vijf maagden in de gelijkenis

¹⁾ Neh. 13 : 24, vergeleken met 2 Kon. 18 : 26.

des Heeren — ook spreken de sprake van Kanaän; — daar is de taal van Kanaän dan de taal des volks Gods.

O wondere verwisseling! Japhet woont in de tenten van Sem en spreekt de taal van Kanaän, — de taal van het volk Gods.

Slechts de Heilige Geest kan ons deze taal, de taal van het volk Gods, leeren spreken, naar het behoort, dit is een ontegensprekelijke waarheid. Maar in het bijzonder scherpen wij het oor, waar wij woorden uit den mond van onzen dierbaren Heere en Zaligmaker Jesus Christus in Zijne taal, gelijk Hij die in de dagen Zijns vleesches in het dagelijksch verkeer gesproken heeft, mogen opvangen. Daar hebben wij beide, de alledaagsche taal van het land Kanaän, gelijk zij ten tijde van den Heere Jesus gesproken werd; — en de taal, nu niet alleen van het volk Gods, doch van onzen dierbaren Heere en Zaligmaker. Daar luisteren wij des te oplettender en leenen gaarne het oor, alsof wij gelijk Johannes, de discipel des Heeren, tegen de borst des Heeren leunen mogen.

Twee zaken kunnen nimmer uit ons geheugen gaan, en wel het vriendelijk aangezicht der moeder, dat zich eens over het kind boog, en de taal der moeder.

Welaan! laat ons de woorden onzes Heeren en Zijner apostelen, in de moedertaal des Heeren tot ons overgebracht, doorloopen, — er zijn er niet vele, — en wel in dier voege, dat wij eerst, voor zooveel het doenlijk is, alleen de eigennamen beschouwen, dan de overige woorden, en ten slotte de enkele volzinnen, die zóó behouden zijn gebleven, of ook die woorden, die op zich zelve eenen zin vormen. ¹⁾

Ἰησοῦς ὁ Μεσσίας (ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ὁ Χριστός) ὁ Ναζωραῖος.

Het is bekend, dat de eigennaam „Jesus“ verkort is uit יהושיע „Jehovah is heil;“ Jehovah is het, die in de ruimte, in de wijidte leidt, die verlossing geeft en vrijmaakt van gebonden-

¹⁾ Men vergelijkte bij het volgende mijne „Woorden uit de Moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en Zijne Apostelen,“ die, naar ik hoop, eerlang het licht zien zullen.

heid en knechtschap, „want Hij zal“, gelijk de engel verklaart, „Zijn volk zalig maken van hunne zonden.“ Reeds de verkorting van יהושע tot ישוע, welke immers ook in het Oude Testament gevonden wordt, is willekeurig ontstaan. Uit den Talmud zien wij, dat de landstaal van Palestina later ook nog de letter *y* afwierp. De Grieksche vorm *Ἰησοῦς* wijst op eenen zeer verkorten vorm van den naam. Eveneens slaat het nomen appellativum Messias niet terug op het Hebreuwsche מָשִׁיחַ, doch op het Arameesche מְשִׁיחָא, zelfs in den Griekschen vorm is nog de status emphaticus te herkennen. Het woord beteekent „de Gezalfde“ en was door de Arameesche Targumim eene zoo gewone benoeming voor den verwachten zoon Davids, den koning van Israël, geworden, dat Andreas, na door den Heere geroepen te zijn, zijne gelukzaligheid niet anders aan zijnen broeder Simon berichten kan, dan door hem toe te roepen: Wij hebben gevonden den Messias. Maar juist omdat de evangelist bij dit verhaal de woorden voegt Joh. 1 : 42: ὁ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον ὁ Χριστός, gelijk hij er ook eene verklaring van den Arameeschen naam aan toevoegt, waar het nog eens voorkomt, Joh. 4 : 25, bewijst het ons, dat het Arameesch woord niet voor het Grieksche plaats gemaakt had. Dat het Grieksche woord op den voorgrond treden moest, zoodra het evangelie tot de volken uitging, ligt in den aard der zaak. ¹⁾ — Nog valt op te merken, dat de spirans *h* in het woord *Μεσσίας*, geheel verdwenen is. Wij zullen de neiging der Palestijnsche landstaal, om de spirantes of te verzwakken of geheel te onderdrukken, nog elders kunnen opmerken. De Samaritanen van onzen tijd zien de spirantes, waar zij niet soms van dagesch voorzien zijn, bij het lezen geheel voorbij ²⁾.

Dat de benoeming des Heeren als *Ναζωραῖος* naar de bedoeling van den evangelist Mattheus 2 : 23 er op slaat, dat de Heere

¹⁾ Fr. Delitzsch in Zeitschrift für die gesammte Lutherische Theologie und Kirche. 1876, pag. 209 en vv. Talmudische Studiën. Wat het tweede gedeelte van den naam van Jesus aangaat, raadplege men ook Alb. Schultens. Del. richt zich eenigszins in dat artikel tegen Hitzig.

²⁾ Verg. Petermann, Brevis linguae Samaritanae grammatica. In Porta Linguarum orientalium, Pars III. Carolsr. et Lips. 1873.

uit het Galileesche stadje Nazareth voortgekomen is, blijkt zoo duidelijk uit de woorden, die hij daar bezigt: „En daar gekomen zijnde, nam hij zijne woonplaats in de stad, genaamd Nazareth; opdat vervuld zou worden wat door de profeten gezegd is, dat Hij zal *Ναζωραῖος*; geheeten worden“, dat wij ons althans hier van de moeite kunnen ontslagen achten, de afwijkende verklaringen, die, gelijk bekend is, vele in getal zijn, te wederleggen. Op de aangehaalde plaats hebben meest alle handschriften in de tweede lettergreep den donkeren klank *ω*, terwijl de naam der stad zelf altijd den helderen klinker *α* in dezelfde lettergreep bewaart. Over het algemeen treft men in het Nieuwe Testament den donkeren klank in de tweede lettergreep aan, waar de Heere genoemd wordt naar Zijne diep verachte vaderstad. Prof. Böhl herinnert, dat Ptolemeus de hoofdstad van Perea *Γάδωρα* noemt, terwijl Polybius V, 71. 3 en in fragm. XVI. 39, verder Plinius V, 18, § 74 Gadara hebben. Wij stooten hier op eene bepaaldelijk Galileesche eigenaardigheid van de Arameesche taal. „Iam vero omnes prophetae fere vilem Christi et abjectam conditionem praedicant, nullus ortum ejus e Nazareth“¹⁾.

Σίμων, βᾶρ'Ιωνᾶ, Κηφᾶς (Πέτρος). Simon is het oud-Hebreeuw-sche *שִׁמְעוֹן*, Simeon (*Συμεών*), hetwelk zijne beteekenis van „verhooring“ in den mond van Lea Gen. 29:33 duidelijk aantoonst. De vorm, in welchen het woord hier verschijnt, kenmerkt zich als de spirans uitstootende en de lettergrepen in elkaâr latende vloeien. Deze zelfde kenmerken vertoonen zich in verhoogde mate bij den naam des vaders van dezen apostel. Het blijkt uit de verschillende schrijfwijze van het woord in de codices ontegensprekelijk, dat *Ἰωνᾶ* oorspronkelijk is *יְהוָה* of *יְהוָה* „Jehova is genadig.“ De slotletter is afgeworpen en door de spirans *ה* te verzwakken tot een zachten spiritus, zijn de twee eerste lettergrepen in één gesmolten. De naam wordt anders in het Grieksch overgebracht in den vorm van *Ἰωάννης*, Johannes. Het woord *בַּר*, bar, „zoon,“ is een eigenaardig Arameesch

¹⁾ E. Böhl, Die alttestamentlichen Citate im N. T. p. 15 sqq. Lighfoot, Horae talmudicae ad loc. Wichelhaus, De Novi Testamenti Versione Syriaca antiqua p. 49 sq.

woord, ¹⁾ hetwelk niettemin ook op twee plaatsen in het Oude Testament in de Hebreeuwsche taal opgenomen is. Ten eerste Spreuken 31 : 2, driemaal in één vers: (vs. 1 en 2:) „Woorden tot den koning Lemuel, de toespraak, waarmede hem onderwees zijne moeder: O, mijn zoon; o, zoon mijns buiks, o zoon mijner geloften.“ Het is de taal der kinderkamer, die wij hier hooren. De Arameesche taal, die, voor zooveel wij kunnen zien, zoo oud is als de Hebreeuwsche, — men denke aan de woorden in den mond van Laban den Mesopotamiër, Gen. 31 : 47 — kan als de plattere taal, *γλώσσα πλατύστομος*, ²⁾ in den Hebreeuwschen stijl niet voorkomen, zooals in dit vers geschiedt, of er ligt in de woorden iets onuitsprekelijk vriendelijks, vertrouwelijks, minzaam, gelijk de moeder tot haar kind liefkoozend in de kindertaal spreekt, of wel er ligt in de woorden uit die taal iets verachtelijks. Het tweede zullen wij opmerken bij de andere plaats, waar het woord „bar“ nog midden tusschen Hebreeuwsche woorden in het O. T. voorkomt: Ps. 2 : 12: „Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne, en gij op den weg vergaat; want zijn toorn zal in kort ontbranden. Welgelukzalig zijn allen, die op Hem betrouwen.“ Niets is gemakkelijker te begrijpen, dan dat David de rondom wonende Arameesche volken toesprekende en vermanende, dat zij den Christus, in zijnen zoon Salomo verpersoonlijkt, zullen huldigen, dit woord hun in hunne taal toeroept; — in den mond der Arameërs zelven ligt er voor het Hebreeuwsche oor spot en verachting in. De evangelist Mattheus, op de eene plaats 16 : 17, waar de Heere Zijnen apostel zalig spreekt om zijne vrijmoedige en blijmoedige belijdenis: „Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods,“ in de benoeming van Petrus dit Arameesche woordje opnemende, doet ons het ontfermend ingewand des Heeren kennen, dat rommelt over Zijnen

¹⁾ Verg. Levy, phönizisches Wörterbuch 13, aangehaald bij Gesenius-Mühlau-Volck, Hebr. u. Chald. HWB. 9. Aufl. s. v. **בַּר**. Dat **בַּר** door „dissimilatie“ uit **בֵּן** zou ontstaan zijn in de verbinding der woorden:

בַּר-אֱנִישׁ in de plaats van **בֵּן-אֱנִישׁ**, houden wij voor onmogelijk.

²⁾ Verg. het citaat bij Wichelhaus t. a. p. p. 47 uit Nonnus ad Joh. 9 : 13: *ἐνδασίῳ δὲ Γαβαθα παγλάζοντι Σίρῳ κληθήσεται μίθῳ.*

dierbaren zoon, Zijn troetelkind. „Zalig zijt gij, Simon bar Jona!“ Het onwrikbare en vaste zijner overtuiging ligt niet in hem, in zijnen persoon. Hij is en blijft Simon bar Jona. De zaligheid hebt gij niet u toegeëigend; zij wordt u geschonken. Bar-Jona! Hoort gij niet de taal der moeder? Blijf dan maar Bar-Jona, blijf als arme zondaar in dit woord, dat gij beleden hebt, — zóó zijt gij zalig. Wees welgemoed; met uwen naam, dien gij van uwe geboorte af aan draagt, zijt gij opgeschreven in het boek des levens.

Kepha, כִּפָּא, een woord, hetwelk ook aan het Hebreeûwsch niet geheel vreemd, hier in volkomen Arameesche gedaante verschijnt; zoo had de Heere, de kenner der harten, Simon, den zoon van Jona, reeds bij de eerste ontmoeting Joh. 1 : 43 toegenoomd: „Gij zijt Simon, de zoon van Jona, gij zult genaamd worden Kepha.“ De Heere weet, dat Zijn Vader Hem dezen nieuwen discipel toezendt; Hij ziet, dat Zijn Vader uit dit weifelende en twijfelende schepsel zal maken een volhardenden belijder Zijns naams. Hij weet ook, dat Zijn Vader het verhooren zal, wanneer Hij voor dezen nieuwen discipel, die tot Hem geleid werd, zal bidden, dat zijn geloof niet ophoude. Het is daarom, dat Hij nu reeds hem den naam van „Steenrots“ geeft. Waar echter de Heere aldus eenen naam geeft, daar geeft Hij ook met den naam het wezen en de werkelijkheid. Simon is nu een steenrots, hij wordt het door de belijdenis van den naam des Heeren. Ook later, toen het evangelie reeds de grenzen van Kanaän ver overschreden had, noemt de apostel Paulus hem nog meermalen bij den Arameeschen naam Kepha (1 Cor. 1 : 12; 3 : 22; 9 : 15; 15 : 5; Gal. 2 : 9); en voor Grieken brengt de apostel den naam in het Grieksch over: Joh. 1 : 43: *ὁ ἐρμηνεύεται Πέτρος*.

Het woord „bar“ vinden wij nog veelszins terug in eigennamen: ¹⁾ *Βαραββᾶς*, בַּר־אַבָּא; *Βαρνάβας*, בַּר־נָבִיא; *Βαρσαβᾶς*, בַּר־סַבָּא; *Βαρθολομαῖος*, בַּר־תְּלִמִי; ²⁾ *Βασιμαῖος*, בַּר־תִּמָּא;

¹⁾ Wij tellen ze op naar aanleiding van F. Zimmer, Concordantiae supplementariae omnium vocum N. T. Graeci. Gothae 1882, pagg. 34 sqq.

²⁾ Aangaande de vocalisatie verg. 2 Sam. 13 : 37, waar de Masorethen onder de letter ת een Pathach geplaatst hebben; die klinker moet in het Arameesch van Palestina (Galilea) tot o verdonkerd geweest zijn.

Βαριησοῦς, בַּר-יִשׁוּן. — Ook de bijnaam *βοανηργής* Marc. 3 : 17, dien de Heere aan de twee broeders Johannes en Jacobus, de zonen van Zebedeus, geeft, en welken de evangelist vertaalt „zonen des donders“ behoort hier ter plaatse. Want het eerste gedeelte van dit samengestelde woord is zeker het meervoud van בַּר. Terwijl het echter naar de gewone regels van vocalisatie zou moeten heeten בְּנֵי, omschrijft de evangelist het *βοανη*. Deze hoogst zeldzame vorm *βοανη*—*οα* op eene plaats, waar anders, ook in de taal der Targumim, geheel geen klinker staat, — wordt door alle manuscripten en oude vertalingen van het Nieuwe Testament gewaarborgd. Wat Hieronymus ¹⁾ opmerkt, dat beter zoude te lezen zijn: Bene-Reem, toont ons slechts dit aan, dat onze vorm reeds te zijner tijd moeilijkheid van verklaring opleverde, of onverklaarbaar was. Het is bekend, hoe menigvuldig de transscriptie van de Sch'wa bij de Septuaginta is. Voor de transscriptie, die wij hier vinden, is tot nu toe slechts één voorbeeld bijgebracht, en wel reeds door Lighfoot. Bij Strabo XVI : 764 heet de bijna ontoegankelijke vesting op den westelijken oever der Doode Zee ²⁾, die anders Masada (מַצְדָּה) genoemd wordt, *Μοασάδα*. Dit eene treffende voorbeeld is voldoende. Over het algemeen gelooven wij, dat Lud. de Dieu en Lighfoot bij de verklaring van dit eerste gedeelte van het woord Boanerges zich op het juiste spoor bewogen hebben ³⁾. Wij hebben dit zonder

¹⁾ Hieronymus ad Danielelem I : 8.

²⁾ Josephus, Bellum Jud. VII : 8 : 2.

³⁾ Lighfoot, Horae Hebraicae, ad locum: Vide, quaenam hic Beza. Quibus haec regerit doctissimus Hugo Broughtonus noster, in his studiis exercitatus. „Judaei in hunc usque diem Ceva per oa enuntiant, ut Noabhyim pro Nebhyim. Sic Boanerges. Quum Theod. Beza Benerges scriptum velit, ipsi Judaei evangelium nostrum defendent.“ Durius certe et audacius est, scripturam S. Marci ob hanc pronuntiationem ut corruptam incusare, quum Judaeis pronuntiatio quarundam literarum, vocalium, vocum, adeo varia esset et indifferens, ut alias in Galilaea pronuntiarent, alias in Samaritide, alias in Judaea. „Et memini, (inquit clariss. Lud. de Dieu in praefat. ad Apocal. Syriacam) me a clarissimo viro D. Erpenio audire, nullis praeceptis grammaticis, ac vix viva voce doceri posse, quem sonum Scheva habeat apud Syros.“

twijfel voor eene eigenaardigheid van de Palestijnsche, en nader omschreven, van de Galileesch-Arameesche uitspraak te houden. Het tweede gedeelte des woords doet het eerst denken aan den stam רגש of veeleer רגז. In het boek Job. 37 : 2 wordt het Hebreeuwsche woord רגז ook gebruikt van het rollen en het gerommel des donders. Dat in de Hebreeuwsche taal bij het werkwoord רגז en eveneens in de taal der Targumim bij רגז de beteekenis van „geschokt en geschud worden door hevige beweging des gemoeds, inzonderheid door toorn“ in de eerste plaats in aanmerking komt, — het naamwoord רגז, רגז, רגז beteekent in de Targumim altijd „toorn, verbolgenheid,“ — wijst tevens de reden aan, waarom de Heere aan de zonen van Zebedeus dien bijnaam gaf ¹⁾).

Ζεβεδαιός; is het Hebreeuwsche זבדי, wat de LXX door *Ζαβδί* teruggeven; *Θωμάς*; תאום; *Ματθαῖος*; het Arameesch מתתי, verkort uit מתיה; *Θαδδαιός*; תדי; *Αεββαιοῦ*; רבי; *Αλφαιῦ*; חלפי; *Ἰσκαριώτης*; איש קריות, de man uit Kerijjôth, eene stad in Juda, — de verrader was, naar het schijnt, de eenige onder de apostelen, die niet uit Galilea afkomstig was.

De bijnaam *Καναναῖος*, die aan eenen apostel gegeven wordt, Matth. 10 : 4, wijst op het Arameesche קנאנא, wat Lucas 6 : 15 vertaalt door *ζηλωτής*, „de ijveraar.“

Φαρισαῖος; is het Arameesch פרישא.

Ἰωσήs wijst terug op de Arameesche verkorting יוסי, oorspronkelijk יוסף, *Αάζαρος* op לעזר, oorspronkelijk אלעזר, *Σαλώμη* op שלומי, oorspronkelijk שרומית.

Μαρία (*Μαριάμ*) is Arameesch מרים, Hebreeuwsch מרים.

¹⁾ Wij spreken in het Hoogduitsch ook van een „Grollen des Donners.“ Men heeft ook beproefd, *έγές* van רעש af te leiden, maar vorm en beteekenis passen minder goed.

²⁾ Verg. Fr. Delitzsch, Talmudische Studiën en Horae Hebraicae et Talmudicae.

Μάρθα is het Targumisch **מרתא**, „gebiedster“, *Ἑλισάβετ* is gevormd uit het oude Hebreeuwsche **אלישבע** ¹⁾.

Χοραζαῖν heet in den Talmud **כרזים**; *Νάβ* in Midrasch Beroschit Rabba **נעים**; *Γέννα* is **נהגם**.

Γολγοθα is bij de Targumisten **גולגלתא**, Syrisch: **גגוללתא**, oud-Hebreeuwsch: **גלגלה**. In het Arameesch is de tweede Lamed geëlideerd. *Γαββαθα* is **גבתא**. *Βηθεσδα*, zooals het in het Grieksch gelezen wordt, kan op geen ander woord terugslaan als op **בית חסדא**, „huis der weldadigheid.“

Act. 1: 19 lezen wij: Het is bekend geworden allen, die te Jerusalem wonen, alzoo dat die akker in hunne eigent a a l genoemd wordt: *Ἀχελδαμάχ*, (zoo heeft Tischendorf ed. VIII critica major) of *ἀχελδαμάχ* (zoo Westcott en Hort), dat is een akker des bloeds.“ Naar de authentieke vertaling van Lucas is bedoeld het Arameesche **חקל דמא**. Prof. Klostermann ²⁾ verklaart het woord anders, dan de leerling der apostelen, door *κοιμητηριον*, begraafplaats. Hoofdzakelijk de letter *χ* in den uitgang des woords is hem hinderlijk, en ook de beteekenis, akker des bloeds, schijnt hem in den samenhang niet te voegen. Wat echter het eerste aangaat, zoo verwijst E. Kautzsch ³⁾ treffend naar de transscriptie *Σειράχ* voor **סירא**, — op het einde van een woord kon eene nog zoo zwakke spirans in Grieksche letters

¹⁾ Wie leeren wil, hoe men de eigennamen in de Heilige Schrift behandelen moet, moge lezen: H. F. Kohlbrügge, Betrachtung over het Eerste Kapittel van het Evangelium van Mattheus, uitgeg. door J. J. Gobius du Sart. Amsterdam, Scheffer & Co. De Duitsche uitgaaf is niet meer te verkrijgen.

Overigens vergelijkte men aangaande de eigennamen van personen in de Heilige Schrift, Eb. Nestle, Die israelitischen Eigennamen, Haarlem 1876. En: P. de Jong, Over de met Ab, Ach enz. samengestelde Hebreeuwsche eigennamen. In: Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Afdeling Letterkunde. Tweede Reeks. Deel X stuk 1 pag. 54 sqq.

²⁾ Probleme im Aposteltexte. Gotha 1883. Vier van de 40 raken ons onderwerp.

³⁾ Grammatik des Biblisch-Aramäischen, Leipzig 1884 pagg. 8 en 173.

niet wel anders uitgedrukt worden als door χ , de recepta heeft *ἀκελδαμιά*, — en de tweede zwaarigheid verdwijnt door de opmerking van dezen zelfden geleerde, dat de naam van bloedakker zeer wel toepasselijk is op eenen akker, door bloedgeld verworven.

Ook aan het woord *σατανάς* ligt niet de Hebreuwsche vorm **שָׂטָן**, doch de Arameesche **סטנא**, een status emphaticus, ten grondslag; en *Βεελζεβούλ* is een geheel en al Arameesch woord. Het bestaat uit twee bestanddeelen. Het eerste is **בעל**, Hebreeuwsch **בעל**. Het tweede gedeelte des woords is eene wijziging van **זבוב**. Eene varia lectio heeft *Βεελζεβούβ*, ook de Peschittha heeft **בעלזבוב**. Er is niet aan te twijfelen, of oorspronkelijk is de afgod der Ekronieten bedoeld geweest door dit woord, de Baäl-Zebub, — tot wien de koning van Israël Ahazia, toen hij door eene tralie in zijne opperzaal te Samaria gevallen en krank geworden was, boden zond, om hem te vragen, of hij van die krankheid genezen zou, — de god der vliegen. ¹⁾ Toen het woord een uitgebreider begrip kreeg, en de oorspronkelijke god van Ekron wel had moeten uit den weg gaan voor andere en meerdere afgoden, maakte het Joodsch vernuft uit **זבוב** : **זבול**, hetwelk den geest op de beteekenis van stercus moest brengen. Want de stam van dit woord wordt in de Arameesche talen in andere afgeleide vormen zeer veelvuldig aangetroffen. **זבל** heet stercorare agrum, **זבל**, **זבל** heet stercus, **זבול** stercoratio. Zoude het niet kunnen zijn, dat **זבל** in een Palestijnschen tongval geluid heeft **זבול**? In ieder geval krijgen de oude geleerden Buxtorf en Lighfoot gelijk, die door het woord, zoo als het in den Griekschen tekst van het Nieuwe Testament staat, verstaan Dominus stercoris. ²⁾

¹⁾ Neubauer t. a. p. pag. 55 denkt aan bijen: **זבול** seems to be a dialectical form of **זבור** (**זבורא**) bee. In some places there was a Baal of the flies and in others of the bee. Compare Isaiah VII : 18.

²⁾ Lighfoot, *Horae Hebraicae ad Matth. 12 : 24* : Inter nomina probrosa idolis indita generale et commune fuit **זבול**, stercus vel stercorarium... Occurrunt apud Talmudicos nomina plurima malorum spirituum aut daemo-

Wij vinden wel is waar eene reeks van Grieksche eigennamen of appellativa als eigennamen gebruikt. ¹⁾ Onder de apostelen worden er ons twee van meet af met Grieksche namen genoemd: Ἀνδρέας en Φίλιππος; en de namen der zeven mannen, welke Act. cap. 6 gekozen werden, om de tafelen te dienen, zijn allen Grieksch. Maar daarmede is nog niet bewezen, dat ook hun dagelijksche taal de Grieksche was. Wij hebben er wel op te letten, dat burgerlijke acten, in het Grieksch geschreven, en Grieksche naamteekens op gezag der burgerlijke overheid voor wettig verklaard waren. ²⁾ Het is overbekend, dat de Joden dikwerf twee of meer namen hadden. Aangaande de Galileërs wordt ons dit ook in den Talmud als eene bijzonderheid bericht. ³⁾ Ook bij Josephus vinden wij Grieksche namen: Alkimos voor Jehojakim, Jason voor Josua, Antigonos, — slechts een bewijs, dat sommige Joden er bij gebleven waren, Grieksche zeden en gewoonten na te bootsen. ⁴⁾

niorum, quae hic memorare esset inanius. Inter omnia daemonia daemona istum pessimum, turpissimum ac ceterorum quasi principem duxerunt, qui dominatus est in idolis et per quem edita sunt oracula et miracula apud ethnicos atque idololatrias. Idque hac ratione sunt opinati, quod prae rebus omnibus aliis summe nefariam ac abominandam duxerunt idololatriam ac malorum principem ac coryphaeum. Hunc daemona Baal Zebul, בעל זבול, non tam proprio nomine, quam generali et communi appellarunt, id est, Dominum idololatriae (rei pessimae daemonium pessimum) eumque principem daemoniorum indigitarunt, quod princeps nequitiae sit idololatria.

¹⁾ Men zie de lijsten bij Zimmer, Conc. Suppl. pagg. 34 sqq. — Namen, wier vorm in het Arameesch niet afweek van den oorspronkelijken Hebreuwschen, zijn wij voorbijgegaan, b.v. אַבְדִּוֹן. Ἀβραμῆδων Apoc. 16 : 16 is in het

Hebreuwsch הַר מְגִדוֹן.

²⁾ Men verg. Neubauer, t. a. p. pag. 66. Noot 2.

³⁾ Ibid. pag. 52. Noot 2.

⁴⁾ Verg. Neubauer t. a. p. pag. 66. — Men zie de belangrijke verzameling van testimonia bij Wetstein, Novum Testamentum, ad Act. 6, 1, over Ἑλληνίζειν, waaruit hij deze gevolgtrekking maakt: Ἑλληνιστοὶ ergo sunt, qui religione quidem Judaei, sed inter Graecos educati et linguae et dogmatum peritiam erant consecuti. Ἑλληνίζειν, dicitur ut παρρίζειν, μηδίζειν, ἀτυκίζειν, οὐκελίζειν, περσίζειν, ξενίζειν, de studio, aemulatione, imitatione, assectatione, aut morum aut linguae aut vestitus aut doctrinae alterius:

Driemaal komt in het Nieuwe Testament het Arameesche woord אבא, ἀββᾶ, ὁ πατήρ, voor, zich duidelijk onderscheidend van het Hebreuewsche woord van denzelfden zin. ¹⁾ De profeet Jesaia (8 : 4) bepaalt eenmaal door aanwijzing van den tijd, waarop hij verwachtte, dat zijn kind het eerst zou uitroepen: „mijn vader, mijne moeder!“ den tijd van eene gebeurtenis, die dan plaats vinden zou: אבִי — אִמִּי. Het zijn de klanken van den moeder- en vadersnaam, welke bij het kind het eerst over de lippen komen. Het is niet toevallig, dat het de eenvoudigste en voor den kinderlijken mond gemakkelijkste klanken zijn, uit welke de vader- en moedersnaam in alle talen van den aardbodem zijn samengesteld. Meestal zijn het klanken, die door opening des monds, door sterke uitblazing des adems en door meer of min sterke persing der lippen — bij de moedersnaam door zachte sluiting der lippen, bij den vadersnaam door de lippen sterker op elkander te persen, — worden voortgebracht; zóó zijn immers de eerste kinderlijke klanken! Het is ook niet toevallig, dat de meeste reeds oude alphabetten juist met die beide letters, uit welke dit woord Abba samengesteld is, beginnen. Dit woord is het ook geweest, waarmede onze Heere Jesus Christus Zijnen God en Vader in de dagen Zijns vleesches aangesproken heeft. Het moet wel opgemerkt worden, dat onze Heere Zijnen Vader steeds aanspreekt als Zijnen God of als Zijnen Vader. Nooit vinden wij, dat Hij Zijnen Vader aangesproken heeft als „Heere“ ²⁾. Het is dit woord Abba geweest, hetwelk Hij, den geest gevende, aan de woorden van den 31. psalm laat voorafgaan:

Graecienses. — Hieros. Sota f. 21. 2. R. Levi ivit Caesaream, audiensque eos recitantes lectionem Deut. VI Graece, voluit eos prohibere. R. Jose id animadvertens irascebatur dicens: Qui non potest Hebraice, num omnino non recitabit? Imo recitet ea lingua quam intelligit, et sic officio suo satisfaciat. Sota IX f. 49. 2. Tempore Hyrcani et Aristobuli edixerunt, maledictum esse, qui doceret filios suos sapientiam Graecorum; ante erat Hierosolymis senex aliquis Graecorum sapientiae peritus, qui vernacula lingua exponebat.

¹⁾ Marc. 14 : 36. Rom. 8 : 15. Gal. 4 : 6.

²⁾ Verg. Joh. 20 : 17: „Ga heen tot mijne broeders en zeg hun: Ik vare op tot mijnen Vader en uwen Vader, en tot mijnen God en uwen God.“

Vader, „in uwe hand beveel ik mijnen geest.“ Luc. 23 : 46. Hoe dikwijls wij echter ook in de evangeliën den Heere Zijnen Vader als Zijnen „Vader“ hooren aanspreken, — het is bij Marc. 14 : 36 de eenige plaats, waar ons een evangelist dezen Vadernaam overgeleverd heeft, als komende over de lippen des Heeren in Zijne moedertaal, in de taal van het volk, tot hetwelk Hij gekomen was. Ook de beide andere evangelisten Mattheus en Lucas, die hetzelfde verhaal hebben, drukken het woord „Vader“ hier zóó niet uit. Het is de ure van onuitsprekelijke benauwdheid, smarten, verschrikkingen en helsche kwalen, welke de Heere in den hof Gethsemane doorgebracht heeft, in welke wij dit Arameesch woordje over Zijne lippen hooren komen; de ure der *ἀγωνία*, des doodsstrijds, die aan den dood voorafgaat, des worstelens en strijdens, waar men de doodsvalleiën ingaat, en waar men geheel geen licht meer ziet, en op de ziel geen woord meer vat heeft. In deze ure, waarin de eeuwige Geest, door welchen onze Heere zich zelf Gode opoffert, zich inhoudt, en Zijn God Hem geheel en al overgeeft aan zich zelve, zoodat Hij niets heeft als het kale en naakte geloof, in deze ure, waarin de satan zijne giftige pijlen met verdubbelde felheid tegen Hem richt, is het, dat Hij zich met het Woord Abba, dat de evangelist hier wil laten staan, aan het hart Zijns Vaders werpt. Dat de evangelist het woord uit de moedertaal staan laat, het is, — wij gevoelen het, — om uit te drukken de teederheid en de innigheid, het onuitsprekelijke smachten en kwijnen der ziel, waarmede zich de Heere tot Zijnen God en Vader wendt, waar Hem alles verlaat; om uit te drukken een geheim, dat zich, als het ware, slechts in de moedertaal laat teruggeven. Met het woord „Abba“ gaat de Heere zich bergen en schuilen aan Zijns Vaders borst. Dat gesprek tusschen vader en kind kan niet anders als in de moedertaal gevoerd worden. Het woord *ἀββᾶ* is het woord der liefkoozing, het woord *ὁ πατήρ*, dat daarna volgt, het woord der aanspraak.¹⁾ — Zóó roepen, zóó schreeuwen (*ἠκράζομεν*“ Rom. 8 : 15; *τὸ πνεῦμα . . . κρᾶζον*“ Gal.

¹⁾ *ὁ πατήρ* is zeker niet als vertaling van *ἀββᾶ* bedoeld; er staat ook op geene der drie plaatsen bij: *ὁ ἔστι μεθερμηνεύμενον* of iets dergelijks.

4 : 6) nu ook zij, welke den Geest, die hen alle kinderrechten deelachtig maakt, hebben ontvangen. De apostel duidt het aan, door wat aanvechtingen en benauwdheden, en door wat druk en nood de Geest doorbreekt, opdat Hij het ons leere uitspreken: Abba, lieve Vader. De Heere heeft ons wel bevolen, God, die in de hemelen is, als „Onze Vader“ aan te spreken. Maar „Abba“ is meer. Het is de klank des kinds, dat tot zijnen Vader in de moedertaal, in de innigste taal spreekt, en waar het ook slechts dit ééne woord over de lippen brengt, alles gezegd heeft. „Abba“ is het roepen van den beangste, het roepen van den in den diepsten zielsnood verkeerende, van den geheel ontbloote en vernietigde. Uit ons zelven leeren wij het nimmer. De Geest des Zoons zelf, gezonden in onze harten, is het, die roept: Abba, lieve Vader. Wat is dat wondere genade, dat de Geest afdaald, om aldus niet slechts ons te vervangen, ons te schragen en te dragen, en ons, daar wij altijd zouden struikelen en vallen, te verkwikken en te troosten, — neen, maar dat Hij, waar het Abba over onze lippen gebracht wordt, ons niet slechts leert roepen, maar zelf roept: „Abba, o Vader!“ Abba roepende worden wij tot kinderen, en onze God meer en meer tot onze Vader. Hoe meer wij het Abba leeren roepen, des te dichter voegen en vlijen wij ons als kinderen bij onzen God en Vader, maar — geboren is ons Abba-roepen in Gethsemane.

Παββί, — ἰαββουρί. Ook hier ontmoeten wij klanken uit de volkstaal van den tijd des Heeren. Maar terwijl het woord „Rabbi“ het gewone woord in den Joodschen mond was, eene Hebreeuw-sche vorming met de oorspronkelijke beteekenis: „mijn meerdere“, zoo is het andere woord geheel in denzelfden vorm in de Talmudische en Rabbijnsche litteratuur tot nu toe niet teruggevonden. Wel zijn de woorden רַבִּי en רַבּוֹן gewone woorden; maar wij vinden hier in de tweede lettergreep noch den klinker a, noch o, doch ך. Tweemaal vinden wij dezen vorm in het N. T. Ten eerste Marc. 10 : 51; daar zegt de Heere tot den blinde: Wat wilt gij, dat Ik u doen zal? en de blinde antwoordt: Rabboeni, dat ik ziende mag worden; — ten tweede Joh. 20 : 16: „Jesus zegt tot haar: *γυναί, τί κλάεις;* ; Vrouw, wat weent gij? wien

zoekt gij? Zij (Maria van Magdala) meenende, dat het de hovenier was, zegt tot hem: Heer, zoo gij Hem weggedragen hebt, zeg mij, waar gij hem gelegd hebt en ik zal hem wegnemen. Jesus zegt tot haar: Mariam (*Μαριάμ*). Zij, zich omkeerende, zegt tot hem in het Hebreeuwsch ¹⁾: Rabboeni! hetwelk is gezegd: Meester." Wie ontwaart bij deze beide gelegenheden niet de innigheid van het harte, aan welke de evangelisten, als het ware, uitdrukking hebben willen geven door dit woord in de klanken der moedertaal te laten staan? Overigens doen ons hier de manuscripten eenen belangrijken dienst; zij geven het woord gedeeltelijk ook in den vorm van *ῥαββονί* of *ῥαββωνί*, — wij erkennen, het woord is eenzelvig met het door de Joden overgeleverde רבון, ²⁾ — en

¹⁾ *Ἐβραϊστί* heeft de textus receptus hier uitgelaten. Maar het behoort hier, zie de getuigen bij Tischendorf, N. T., ed. VIII crit. major. Meyer ad loc.: „Das *ἔβραϊστί* versteht sich zwar von selbst und ist an sich überflüssig; aber in dieser Umständlichkeit liegt eine gewisse Festlichkeit der Schilderung des ergreifenden Moments.“ De evangelist wil ons veeleer oplettend maken hierop, dat hij de twee woorden „Maria,“ „Rabboeni,“ juist geeft, zooals zij uitgesproken zijn; hij wil niet uitwischen den indruk van het in geene andere taal weder te geven eigenaardige van deze tweespraak; dat moet ook de lezer gevoelen, daarom „*Ἐβραϊστί*.“

²⁾ Verg. Fr. Del. in Horae Hebr. et Talm. in Zschr. für d. ges. luth. Theol. u. K. 1876 p. 606: „Die Vocalisation rabbûni anlangend, erinnere ich mich von S. Baer Folgendes gehört zu haben. Als ich, erzählte er, mein Siddur A b o d a t I s r a ë l vollendet hatte, fand mein Verleger, Herr Lehrberger in Rödelheim, auf seinem Speicher noch ein durchschossenes Exemplar des Heidenheim'schen Siddur S a f a b e r û r a, von diesem mit Bemerkungen versehen. Er gab es mir, und ich fand da zu den Worten רבון כל המעשים des Morgengebets (S. 40 meines Siddurs) die Bemerkung: בסודור כי של ״סד נקר רבון הריש בפתח וכנה רבון כל העולמים דלהלן וכן כולם בכל מקום שהם d. h. in einem handschriftlichen Siddur nach spanischem Ritus ist רבון, das ר mit Pathach, punctirt und so weiterhin רבון כל העולמים (S. 44 des Baehrschen Siddur) und ebenso überall wo das Wort vorkommt. Mein Freund fügte hinzu, dass trotz der üblichen Aussprache רבון jene Punctuation רבון sich durch das neutest. r a b b û n i als richtig erweise; die Verdunkelung des ô zu û ist mundartlich.“

onde vertalingen hebben voor *διδάσκαλε*: magister et domine, — de vorm רבון immers wordt, al is het niet uitsluitend, toch gaarne gebruikt in aanspraken tot God in gebeden, gelijk het Grieksche *κύριε* ¹⁾. De Peschittha heeft bij Marcus רבי, bij Johannes vertaalt zij het door מלפנא, het behoorde in de Syrische taal der Peschittha ook niet thuis. Wij zijn ook hier weder zonder twijfel met eenen eigenaardig Galileeschen vorm van het naamwoord ²⁾ in aanraking gekomen.

Waar de kinderen den Heere begroeten, als Hij Zijnen intocht houdt in de stad des grooten Konings, rijdende op het veulen eener jukdragende ezelin, met het blijde geroep: „Ὠσαννά, gezegend is Hij, die komt in den naam des Heeren! de Zoon van David! de Koning Israels! Gezegend het koninkrijk van onzen vader David, hetwelk komt in den naam des Heeren! ωσαννά in de hoogste hemelen!“ — is dit woord Hosanna niet genomen uit de Grieksche Vertaling der Zeventig, want die heeft het vertaald door: *σώσον δή*; ook is het niet onmiddellijk uit den Hebreuwschen tekst overgenomen, want die leest הוֹשִׁיעָה נָא ³⁾, noch stemt het geheel overeen met den tekst der Peschittha, gelijk wij hem nu hebben: אַוְשַׁנָּא: maar wij hebben daarin te zien eene verkorting van den Hebreuwschen vorm naar den trant der toenmalige taal des lands ⁴⁾.

In de woorden der bergrede: Matth. 5 : 22: „Zoo wie ten onrechte op zijnen broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht, en wie tot zijnen broeder zegt: Raka, die zal strafbaar zijn door den grooten raad; maar wie zegt: gij dwaas, die

¹⁾ Prof. Neubauer t. a. p. pag. 56, noot 5, merkt op, dat de titel van רבון het eerst is toegevoegd aan Gamaliel den ouderen. Verg. Levij, Chaldaeisches Wörterbuch über die Targumim II 401 s.v. רבון.

²⁾ Prof. Böhl, Forschungen enz. pag. 16: *Παββόνι* ganz vulgär-palästinensisch.

³⁾ Fr. Del. Hebr. N. T. geeft het: הוֹשִׁיעָה נָא.

⁴⁾ De dativus, *ωσαννά τῷ υἱῷ Δαυίδ* waarin W. H. Guillemard in zijn verdienstelijk werk: *Hebraisms in the Greek Testament*. Cambridge 1879 ad Mt. 21 : 9 eene groote moeielijkheid ziet, is zóó te verstaan, dat het geroep *ωσαννά* als den Zone Davids geldende wordt voorgesteld.

zal strafbaar zijn door het helsche vuur," is de zin der woorden ook dan nog niet geheel duidelijk, als wij door de Kantteekenaars onderricht worden, dat „Raka een Syrisch smaadwoord is en beteekent zooveel als ijdel- of slechthoofd." Wel is waar, is deze beteekenis van ῥαχᾶ de alleenlijk juiste. Het woord komt in den vorm רִקָא dikwijls genoeg in den Talmud ¹⁾ voor, en de klinker *a* in de eerste lettergreep, dien wij in Matth. 5 vinden, en die zoo vaak bij de afleiding des woords in de war bracht, in de plaats van *e*, zal door de wijze, op welke in Karaitische handschriften de punten aan de medeklinkers toegevoegd worden ²⁾ althans bestaanbaar geacht worden ook in dit woord. Maar hoe is de klimax te vinden in de woorden: toornen, ijdelhoofd noemen en dwaas heeten? De moeilijkheid, die hierin schuilt, verdwijnt eerst dan, als wij erkennen, dat in dit vers twee Aramaïsmen voorkomen. Ten eerste het echt Arameesche woord רִקָא, en ten tweede het reeds vroeger in de Arameesche landtaal overgenomen Grieksche woord μωρέ, hetwelk nu in een Griekschen samenhang van woorden terugkeert, maar desniettemin den zin, die op Palestijnschen bodem er aan gehecht was, bewaart. Aan het vreemde Grieksche woord was in het Arameesch eene sterkere en scherpere beteekenis gegeven, dan er in het Grieksch zelf aan gehecht werd, en, bij de vertaling in hedendaagsche talen, zouden of beide de woorden ῥαχᾶ en μωρέ onvertaald moeten blijven of beide vertaald moeten worden, en dan zóó, dat μωρέ door een woord van veel sterkere beteekenis worde uitgedrukt dan ῥαχᾶ ³⁾.

Ook de woorden πορβανᾶς — קִוּרְבִּין, קִרְבָּנָא, σάτον — סָאָה, סָאָתָא, σίκερᾶ — שִׁכְרָא, πᾶσχα — פֶּסַח ⁴⁾, μαμωνᾶς —

¹⁾ Men vergel. de Horae Hebr. et Talm. van Lighfoot; Wünsche ad loc.

²⁾ Vergel. Neubauer t. a. p. pag. 55 noot 5.

³⁾ De nieuwe Engelsche Vertaling van het N. T. van 1881 heeft ῥαχᾶ in den tekst niet vertaald, wel „μωρέ, door „thou fool," hierbij als kantteekening voegend: „Or, Moreh, a Hebrew expression of condemnation."

⁴⁾ In het Hebreeuwsch heet dit woord פֶּסַח; „de klinker *a* in de eerste lettergreep moet aan de oud-Arameesche uitspraak eigen zijn: Chald.

מְמוֹנָא, — zij allen wijzen in hunne vormen op Arameesche woorden terug, het laatste komt in het Oude Testament geheel nog niet voor ¹⁾).

²⁾ **Ἐφφαθά** — **אַתְפַּתָּח** ³⁾ Marc. 7 : 34, wat de evangelist zelf vertaald door *διανοίγητι*, „word geopend“, — een woord, dat een geheelen volzin insluit. Men heeft eenen doofstomme tot den Heere gebracht en Hem gebeden, dat Hij de hand op hem legde. De Heere, hem van de schare alleen genomen hebbende, steekt zijne vingers in zijne ooren, en gespogen hebbende, raakt Hij zijne tong aan, en opwaarts ziende naar den hemel zucht Hij, — nu hooren wij het woord: Effatha! „Quod seorsum a turba surdum removet, — merkt hier Calvijn op, — partim eo consilio facit, ut rudibus et nondum satis idoneis testibus eminus spectandam praebeat Deitatis suae gloriam, partim ut precandi ardorem liberius effundat. Nam quod suspexit in caelum et ingemit, signum fuit vehementis affectus: unde perspicitur, quam singularis fuerit ejus amor erga homines, quorum miseriis ita condoluit. Nec dubium est, quin sputum ex ore suo transfundens in os illius et digitos auribus inserens eundem humanitatis affectum testari et exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat corrigendis omnibus vitiis et reddendae sanitati, quum simpliciter jubet linguam et aures aperiri. Neque enim temere Marcus Chaldaicam hanc vocem posuit, sed ut testis esset divinae Christi potentiae.“ „In dieses Eine unnachahm-

פְּסָחָא, Syr. **פְּצָחָא**.⁴⁾ Wichelhaus, Versuch eines ausführlichen Commentars zu der Geschichte des Leidens Jesu Christi. Halle 1855 pag. 5.

¹⁾ Ook *σάββατα*, een vorm van meervoud, moet naar Böhl wellicht (Die alttestamentlichen Citate pag. XV.) tot **שַׁבְּתָא**, **שַׁבְּתָא**, eenen Arameeschen status emphaticus teruggebracht worden. Eveneens *μάννα*. „Κοδράντης, uit het Latijnsche quadrans, veronderstelt een Kodranta in de volkstaal.“ Naar Kautzsch, Grammatik des Biblisch-Aramaeischen pag. 10 moet ook *λεγιών* wel eerst door middel van het Arameesche **לְגִיּוֹן** tot het Latijnsche legio teruggeleid worden.

²⁾ Zó is het imp. Ethpaal. Neubauer, t. a. p. pag. 56, omschrijft het **הַפְּתָח**, — dan is het een Hebreuwsch imper. Niphal.

liche Wort legte er die ganze letzte Kraft seines ringenden Gebetes nieder; — ein Schrei noch, — und der Kranke war geheilt" ¹⁾

„Niet een spel drijft Jesus met den doofstomme. Wat Hij hier doet, geschiedt niet voor den schijn. Neen, Hij heeft hier den uitersten nood, de macht der duisternis tegenover zich. Hij gevoelt zich van alle kracht ontbloot, in groote zwakheid, en desniettemin moet ook in dit geval de goedertierenheid en barmhartigheid Zijns Vaders aan den ellendige verheerlijkt worden. Bij het volk wordt geen geloof gevonden, de doofstomme biedt niets aan, waarbij men hem zou kunnen vatten. Echter hij is nu tot Hem gebracht. Zou Hij hem wegzenden? Zou Hij hem schelden? Hij zou dan gehandeld hebben gelijk Moses, die den rotssteen sloeg, waar hij hem niet slaan moest. Hij zou Zijne machteloosheid hebben te kennen gegeven en de hel hebben doen zegepralen. Een strijd begint op leven en dood, Hij waagt zich zelve er aan. Hij ziet eindelijk opwaarts naar den hemel en zucht — als Hoogepriester. Hij dankt niet, Hij juicht niet, Hij zucht: „ach God.“ In deze verzuchting heeft Hij de onuitsprekelijke zuchtingen van de Zijnen geschapen, wanneer zij niets meer zeggen kunnen en naar den hemel zien.“ ²⁾.

— *Ταλιθά, κόμι* ³⁾ — טְלִיתָא קוּמִי. Marc. 5:41. Het zijn Aramesche woorden, die ook hier, in de geschiedenis van de opwekking van het dochtertje des oversten der synagoge Jairus, ons oor bereiken. „En Hij vatte de hand des kinds en zeide tot haar: Talitha kumi! hetwelk is, zijnde overgezet: Gij dochtertje (Ik zeg u) sta op!“ Het verschil en de betrekkelijke gelijkheid

¹⁾ Böhl, Forschungen enz. pag. 14.

²⁾ H. F. Kohlbrügge (Hoogduitsch) bij Ad. Zahn in zijn opstel: Jesus sah auf gen Himmel und seufzete, Wanderung durch die Heilige Schrift, Halle 1869, pag. 162 vv.

³⁾ Eene andere lezing, door goede getuigen gesteund, is: *Κοίμ*, wat Tischendorf zoowel als Westcott en Hort in den tekst opgenomen hebben. Dat zou geheel overeenkomen met de vocalisatie der Peschittha. Ook de transcriptie טְלִיתָא zou de Syrische zijn. De alpha in de Grieksche schrijfwijze doet het eerst aan טְלִיתָא denken.

tusschen deze klanken en die van Hebreeuwsche woorden valt het best op te merken, als wij het geheele vers naar de vertaling van Prof. Fr. Delitzsch in het Hebreeuwsch willen hooren: וַיֹּאמֶר

כִּיד הַנְּעֵרָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ טְלִיתָא קוּמִי אֲשֶׁר תִּרְגְּמוּ הַיְלָדָה
אֲנִי אֹמֵר לָךְ קוּמִי.

Dr. Roberts ¹⁾ merkt hier op: „Wanneer wij veronderstellen, dat het Grieksch de gewone taal was, waarin onze Heere het woord tot iemand richtte, moeten wij naar zeer goede en toereikende redenen zoeken, om de uitzondering, welke in dit bijzonder geval voorkomt, te begrijpen Het was een kind van teederen leeftijd, aan hetwelk het wonder geschiedde; en daar het de dochter was van eene streng Joodsche familie, was zij tot dien tijd toe waarschijnlijk nog weinig vertrouwd met het Grieksch. Immers was voor haar het Grieksch, zooals voor iederen echten Jood, niet de taal, die zij in den huiselijken kring altijd hoorde, maar het was het Hebreeuwsch, waaraan hare ooren van de vroegste jeugd af waren gewend geweest. Hoe liefelijk overeenkomend dan met het karakter van Hem, wiens hart de teederheid zelf was, dat thans, waar Hij zich boog over het levenlooze lichaam des kinds, en waar Hij haar Zijn levengevend gefluister tegenademde, het zal geweest zijn in de geliefde en vertrouwelijke tonen harer moedertaal! Ofschoon dood en gevoelloos op het oogenblik, dat aan deze woorden voorafging, was de klank er van nog niet voorbij gegaan, of er was leven en gevoel in haar.“

Wie zal hierdoor overtuigd worden? — Nochtans, ook Roberts geeft toe, dat het Hebreeuwsch — wij zeggen beter het Arameesch, want de woorden des Heeren zijn niet Hebreeuwsch, doch bepaald Arameesch — de moedertaal van het dochtertje van Jairus was. Dat is ons genoeg. ²⁾

¹⁾ T. a. p. pagg. 93 volg.

²⁾ Act. 6 : 40 heet het door den mond van den apostel Petrus, gelijk ons Lucas verhaalt: *Ταβιθά, ἀνάστηθι*, sta op! Het woord Gods, door Petrus uitgesproken, waardoor Tabitha in het leven teruggeroepen wordt, komt hier dus in de Grieksche taal voor. Maar hier is de naam dier vrouw טְבִיתָא,

מֵאֵלֵי אֱלֹהֵי לְמָא שְׁבַקְתָּנִי Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με εγκατέλιπες; ¹⁾

Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten? Matth 27: 46. Marc. 15: 34. Ook hier hooren wij den klank van Arameesche woorden, uit den mond van den stervenden Heiland. Het zijn woorden uit den 22^{en} psalm, doch niet gelijk zij in het Hebreeuwsch luiden: אֱלֵי אֱלֵי לְמָא עֲזַבְתָּנִי. Wij hebben Hem in den hof van Gethsemane het „Abba“ hooren uitroepen; — zie hier ook den naam Zijns Gods in de Arameesche taal. Alle moeite, die men zich geeft, om eene andere taal, hetzij de Grieksche, of misschien eene nieuw-Hebreeuwsche, — wij loopen hier opzettelijk vooruit en maken reeds eene gevolgtrekking vooraf, — tot moedertaal van onzen Heere Jesus Christus te stempelen, is ijdel, waar in den mond onzes stervenden Heilands de woorden van den 22^{en} psalm uit het Hebreeuwsch in het Arameesche vertaald aangetroffen worden.

Maar wat zullen wij zeggen, als wij den apostel Paulus na 35 jaren nog weder aan eene voor het grootste gedeelte uit geboren Grieken bestaande gemeente een wachtwoord hooren toeroepen in de Arameesche taal? Zóó immers heet het tegen het slot van den eersten brief aan die van Corinthe (16: 22): *Eὶ*

Ἰσοράς, gazelle, een ook in de Talmudische en Midrasch-Litteratuur bekende naam, aan personen gegeven. In het Hebreeuwsch beantwoordt צִבְיָהּ.

¹⁾ Zóó bij Matth.; bij Marc. luidt de Grieksche vertaling een weinig anders: ὁ Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί εγκατέλιπές με; met de LXX komt noch het een noch het ander volkomen overeen. Het verbum *εγκατέλιπεν* wordt ook in de Septuaginta gevonden; maar dit is een gewoon woord der LXX en mitsdien der Hellenistische taal. Vergel. Böhl, Alttest. Citate ad loc. Overigens houden wij het voor onmogelijk, dat *Ἐλωί*, dat onmiddellijk bij de geheel Arameesche woorden gevonden wordt, beantwoorden zou aan het Hebreeuwsche אֱלֹהֵי, 't welk ook niet eens in den Hebreeuwschen tekst staat. Overneming van een woord uit eene taal in de andere, zoo geheel zonder het aan de andere taal eenigermate gelijkvormig te maken, is slechts denkbaar bij eigennamen. אֱלֹהֵים geldt echter in geene Semitische taal als eigenaam. De verandering van אֱלֹהֵי in *Ἐλωί* mag niet bevreemden, waar wij voor רַבּוּנִי reeds *ραββονί*, en voor בְּרַתְלָמִי reeds *Βαρθολομαῖος* gehad hebben.

τις οὐ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἢ τω ἀνάθεμα. Μαράν
 ἄθά. מָרַן אֲתָא, — מָרַן staat in de plaats van מָרְנָא. De
 Peschittha heeft die woorden juist zóó, מָרַן אֲתָא, slechts dat
 zij den helderen langen *a*-klank tot *o* verdonkert en den korten
a-klank in de eerste lettergreep des tweeden woords met
 den klinker *e* verwisselt. De twee woorden kunnen zóó niets anders
 beteekenen, als: Onze Heer is gekomen! Zóó hebben het ook de oude
 Grieksche uitleggers steeds teruggegeven; ο *Κυριο;*
ἦλθεν, of: *παραγέγονεν*, of *ἦκει*. De verleden tijd van het werk-
 woord kan slechts dan de aandacht afleiden van het recht ver-
 stand dezès woords, wanneer men niet in gedachtenis houdt, wat
 in eene reeks van psalmen en wel den 96^{en} tot den 100^{en} voorkomt,
 waar het herhaaldelijk heet: dat het veld huppele van vreugde
 met al wat er in is; dat dan al de boomen des wouds juichen
 voor het aangezicht des Heeren: want Hij komt, want Hij
 komt כִּי בָא כִּי בָא, om de aarde te richten. Hier heeft de Sy-
 rier eveneens אֲתָא. De Heere is gekomen, doch Hij is ook nog
 komende. In de prediking des Woords komt Hij, en in de vreeselijke
 gerichten Zijner gerechtigheid en de verrassende betuigingen
 Zijner waarheid komt Hij, wij zullen Hem ook nog zien met onze
 oogen, komende op de wolken des hemels. Wij durven beweren, dat
 de woorden Maran atha een kort begrip en gedeeltelijk eene vertaling
 in het Arameesch van die psalmwoorden zijn. In het Arameesch roept
 de apostel dit woord den Grieken toe. Ach, het is niet genoeg te
 zeggen, dat hier voor een enkele maal de moedertaal, in welke ook
 de Heere hem toeriep: Saul, Saul, wat vervolgt gij Mij, τῇ Ἑβραϊδι
 διαλέκτῳ, Act. 26: 14, toen Hij hem op den weg naar Damascus
 ontmoette, — dat deze taal hier bij den apostel als het ware
 doorbreekt. Wel, wij gevoelen de hartelijke beweging des apostels
 en zijn juichen in den geest, waar hij die psalmwoorden met eigene
 hand nederschrijft, — ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Maar ook
 de Grieksche gemeente zal de zaligheid der ziele gevoelen, met welke
 de apostel de toekomst zijns Heeren te gemoet ziet, zoodat hij deze
 slechts in zijne moedertaal wil uitdrukken. De geheele Grieksche
 gemeente zal deze

zaligheid met den apostel smaken; niet slechts het kleine oorspronkelijk Joodsche gedeelte. Hadden de Grieken dan ook niet het „Amen,“ het „Hallelujah“ leeren uitspreken, en den „Abba“-naam aan hunnen God toegekend? Leeren zij dan ook dit woord, als wachtwoord! Houde de Arameesche taal haren intocht ook in dit woord bij de Corinthische Christenen. En — de Grieken hebben het geleerd. In de *διδασκαλίαν τῶν δώδεκα ἀποστόλων*, dit aloude geschrift, voor twee jaren weder aan het licht gekomen, eindigt in hoofdstuk 10 een gebed des heiligen avondmaals met deze woorden: Ὠσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ. Εἴ τις ἅγιός ἐστιν, ἐρχέσθω, εἴ τις οὐκ ἔστι, μετανοείτω. Μαριναθα. Ἀμήν. „Hosanna den Zoon Davids! Is iemand heilig, hij kome; is hij het niet, hij bekeere zich! Maranatha. Amen.“ Hieruit besluiten wij, dat dit Arameesche woord reeds in het begin der tweede eeuw algemeen in de Grieksche gemeenten gebruikt werd, niet als een woord van een banvloek, waartoe men het zoo gaarne heeft willen maken, maar als een woord van gebed. D a a r i n leefden de gemeenten: D e H e e r e i s g e k o m e n, Hij is er, Hij zal Zijn arm ontblooten, Hij zal ook nog eens wederkomen *χωρὶς ἁμαρτίας*, zonder zonde, en zal zóó zichtbaar verschijnen dengenen, die op Hem wachten, tot hunne eeuwige behoudenis! Daarin leefden zij altemaal, gelijk ook staat in den aanvang van den brief, aan welks einde wij dit woord lezen, — „af te wachten de openbaring en onthulling (*ἀποκάλυψις*) van onzen Heere Jesus Christus.“ 1 Cor. 1: 7. Gij arme, verdrukte dochter Zion, — gij verslagene en benauwde, — de Heere hoort uwe gebeden, al is het, dat Hij langzaam te werk gaat, eens zal Hij onverwachts komen, als de dief in den nacht! Vertrouw niet u zelve, vertraag niet in het roepen tot Hem dag en nacht: „Amen. Ja, kom, Heere Jesus!“ Hij, wiens de wraak is, zal haastiglijk komen! Wreek u zelve niet! Nog een weinig, een weinig, — en Hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven! „Daarom is de gedachtenis aan dit eindgericht met recht schrikkelijk en verbaarlijk voor de boozen en goddeloozen, maar zeer begeerlijk en troostelijk voor de vromen en uitverkorenen; want alsdan zal hunne volkomene verlossing geschieden, en zij zullen ontvangen de vruchten van hunnen arbeid en van de moeite, die zij hier

gedragen hebben. Hunne onschuld zal dan door allen erkend worden, terwijl zij de schrikkelijke wraak zien zullen, welke God tegen de goddeloozen doen zal, die hen in deze wereld getiraniseerd, verdrukt en gekweld hebben; ja, de goddeloozen zullen overwonnen worden door de getuigenis hunner eigene consciëntiën; zij zullen wel onsterfelijk worden, doch alzoo, dat het zijn zal, om gepijnigd te worden in het eeuwig vuur, hetwelk den duivel en zijnen engelen bereid is. (Matth. 25 : 51.) Daarentegen de geloovigen en uitverkorenen zullen gekroond worden met heerlijkheid en eer; de Zoon Gods zal hunnen naam belijden voor God, Zijnen Vader, en de uitverkorene Engelen; alle tranen zullen van hunne oogen afgewischt worden; hunne zaak, die nu tegenwoordig door vele rechters en overheden als kettersch en goddeloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zaak van den Zoon Gods te zijn. En tot eene genadige vergelding zal hen de Heere zulk eene heerlijkheid doen bezitten, als het hart eens menschen nimmer zou kunnen bedenken. Daarom verwachten wij dien grooten dag met een groot verlangen, om ten volle te genieten de beloften van God en Jesus Christus, onzen Heere. Amen." ¹⁾

¹⁾ Betreffende de vertaling in het Grieksch vergelijke men Wetstein N. T. ad loc. — Over het algemeen vergelijke men behalve hetgeen in de Critici Sacri en de twee Thesauri, daartoe behoorende, gevonden wordt, ook Carpzovii Critica Sacra, Lipsiae 1748, p. 111, 559 en wat het register ook onder „Mar honoris apud Judaeos titulus“ aanwijst; Ed. Leigh, Critica Sacra s. v.; Seldeni De Synedriis Francof. 1696 p. 145 vv., ook reeds te voren. Lighfoot Opp. omn. ed. J. Leusden, ed. 2, Fran. 1699. Vol. I p. 778 sqq. heeft een lang opstel over Anathema 1 Cor. 16 : 22. — Klostermann t. a. p. pag. 220 vv. ziet in het woord een probleem, dat niet anders kan opgelost worden, dan door מֶרְ אֲתָא in den zin van ὁ Κίριος τὸ σημεῖον (אֲתָא = Hebreeuwsch אֹת) te lezen en het woord te verklaren als „Spendeformel beim Bruderkuss der Christen“! en het geheel zóó te omschrijven: „Wenn einer den Herrn nicht küsst, der werde ohne Nachsicht excommuniciert! Bedenket das Wort, das wir beim Bruderkuss einander zuraunen, μαρὰν ἀθά.“ — J. C. K. von Hofmann, de groote dialecticus, (Die Heilige Schrift Neuen Testaments. Der erste Brief Pauli an die Kor. Nördl. 1874. p. 402) leest het woord: מֶרְ אֲתָא „Gij zijt de Heere“. „Dass er dies aber hebräisch schreibt, kann seinen Grund nur in dem Zwecke haben, zu welchem er seinem Abschiedsgrusse diese Sätze

Zetten wij aan het slot van deze lijst ²⁾ van woorden uit de moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en van Zijne apostelen het woord *αμήν*, waarin zich het Hebreeuwsch en het Arameesch de hand reiken. *Ἀμήν λέγω ὑμῖν*, bij den evangelist Johannes steeds *αμήν αμήν λέγω ὑμῖν*. Voorwaar, voorwaar, zeg Ik ulieden — wat Arameesch zou moeten heeten: *לְכֹן אֲמֵן אֲמֵן אֲמֵן* —

vorausschickt, und ihr Zweck erhellt hinwieder aus dem Umstande, dass er sie in einen hebräischen Spruch ausgehen lässt. Sie gelten solchen, die seine Sprache verstehen, und wenn sie den hebräischen Spruch vernehmen, sollen sie wissen, dass es ihnen gilt. Nun haben wir schon aus 4 : 13—17 entnommen, dass sich in Korinth Juden befunden haben müssen, welche ihre Bekehrung zum Glauben an Jesum nicht dem Paulus verdankten, sondern sich dessen berühmten, die Taufe von Kephas empfangen zu haben, der ein ganz anderer Apostel sei als Paulus u. s. w.“ Om hundertwil het Arameesche woord. — De *διδασχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* heb ik voor mij in de oorspronkelijke uitgave van den Metropolitites Phil. Bryennios, Konstantinopel 1883. Br. merkt bij de aangehaalde plaats onder meer dit op: *Μαριανὰ θὰ = ὁ Κύριος ἐρχεται, ἡ χάρις τοῦ Κυρίου εἶη μεθ' ὑμῶν, ἢ, καθάπερ ἡ Διδασχὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ἐλθέτω χάρις· οὗτο γὰρ ἐρμηνεύεται τὸ σιροχαλδαϊκὸν μαριὰν ἀθὰ, ὃ καὶ Παῦλος ἐχρήσατο ὁ μακάριος ἀπόστολος ἐν τῇ Α' πρὸς Κορ. ις', 22. "Ο δὲ λέγει ἢ ἐνχὴ, τοιοῦτον ἐστίν· Οἱ ἅγιοι ἐρχέσθωσαν πρὸς ὑπάντησιν τοῦ Κυρίου· ὅσοι ἀπίστοι καὶ μήπω τῷ λουτρῷ τῆς χάριτος λελομένοι ἢ καὶ παραλεπτικώτεροι εἶσι, μετενοήτωσαν. Ἐλθέτω ὁ Κύριος καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Ἀμήν. Παρβλ. κατω. κεφ. ις'. Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ τῶν εὐχῶν τοῦτων ἐπιτομον καὶ τὴν ἐπανθοῦσαν αὐταῖς καθόλου πολλὴν ἀπλότητα καὶ χάριν (ὅσον οἶόν τε ἦν τὰ κερὶ τοῦτων κρῖνειν ἀπὸ τῶν ἀποστ. *Αιταγ. κεφ. ζ' κεφ. 25 καὶ 26*) ομόδορα ἐθαύμασαν οἱ νεώτεροι καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις λειτουργησιαῖς μνημείους αὐτὰς συγκατέλεξαν ἐχρηστούς γὰρ αὐτὰς ἐν τῶν κατὰ μέρος ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς εἶναι τὸ πάλαι, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν καιρῷ τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπέμπεσθαι ὡς οὐκ ἀπίθανον ἐξηγήσατο ἤδη ὁ πολὺς Ἀρτέυς, ὁρθότερα τοῦ Κραββίου κρῖνων καὶ τῇ ἱστορίᾳ συνάδοντα (βλ. Drey, Neue Untersuchungen οελ. 67 καὶ Krabbe, Über den Ursprung und Inhalt der ap. Const. οελ. 200 καὶ ἐξῆς). Περὶ τοιοῦτων γὰρ εὐχῶν, κοινῇ παρὰ πάντων τῶν πιστῶν ἀναλεμπόμενων τῷ Θεῷ, ἔγραψε καὶ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, (*Απολογ. Α' § 55'*) εἰπὼν „Ἐπειτα (μετὰ τὴν τῶν Θεῶν Γραφῶν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν τοῦ προεστῶτος διδασχὴν) ἀνοσιτάμεθα πάντες κοινῇ καὶ εὐχὰς πέμπομεν“, ἅς καὶ αὐτός, καθάπερ ἡ Διδασχὴ (τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν ὅσα θελοῦσιν), οαφῶς διέκρινε τῶν ὑπὸ τοῦ προεστῶτος ἰδίᾳ, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναλεμπόμενων. — Bickell aangehaald en weerlegd door Kautzsch, Gramm. des Bibl.-Aram. p. 174, verklaart het woord: Domine noster veni*

²⁾ De lijst mag, behalve de eigennamen, als volledig gelden.

gelijk wij het ook in het Oude Testament vooral aan het einde, en dan ook eenige malen verdubbeld, maar ook aan het hoofd van volzinnen aantreffen, — dat is het woord, waarmede Hij zoo dikwijls Zijn Woord verzegelde, Hij, die zal zijn die Hij zijn zal, Hij, in wien alle beloften Gods Ja en Amen zijn, die zelf genoemd wordt „de Amen, de trouwe en waarachtige Getuige.“ „Amen, dat is te zeggen: het zal waar en zeker zijn; want mijn gebed veel zekerder van God verhoord is, dan ik in mijn hart gevoel, dat ik zulks van Hem begeere.“¹⁾

1. In de zinnen en woorden, welke wij bespraken, hebben wij geene andere taal teruggevonden, dan de Arameesche.

Wij hoorden onzen Heere Jesus Christus bij onderscheidene gelegenheden spreken in die taal.

Hij, die gezonden was tot de verlorene schapen van het huis Israel, sprak in de taal der kinderen Zijns volks, tot de Galileërs in de Galileesche taal. Wij hebben in de rede, uitgesproken op den berg in Galilea, meer dan een woord uit die taal mogen opvangen. Zoo laat Hij zich ook aanspreken als Rabbi, Rabbûni, de ellendigen Zijns volks hebben moed geschept; waar zij tot

¹⁾ Aangaande *βοανηγογίς* vindt men eene verhandeling nog bij Vorstius—Fischer, De Hebraïsmis p. 478—481. — Bij *Ταλιθα κοῦμι* gewint het *κοῦμι* (*ἐγείραι*) nog volleren zin, als wij ons herinneren, dat קום in het Samari-taansch beteekent „leven“ (eigenlijk: „bestaan“) gelijk ook יקום met de beteekenis: „het bestaan, wezen“ een oud-Hebreeuwsch woord is. Gen. 7 : 4, 23; Deut. 41 : 6. — Aangaande „Bethesda“ Joh. 5 : 2 is wel er op te letten, dat het woord *κολυμβήθρα* en de verklaring van Bethesda door בית אֲשֶׁר־אֵין niet tot elkaâr passen; want אֲשֶׁר en אֲשֶׁר־אֵין heet niet „poel“, doch „Ergiëssung, Berglehne“ (Lex. Ges.-Volck-Mühl.), ook in de nieuwe Engelsche vertaling vertaald door „slope (of the valleys)“. — Aangaande de lectio *Ἐλοι* in het citaat Ps. 22 : 2, wordt door Wetstein N. T ad Marc. 15 : 34 herinnerd, dat zich dezelve ook vindt bij de LXX Jud 5 : 5. — De Arameesche volzin Maran atha midden in Griekschen tekst kan eenigszins worden vergeleken met het Arameesche vers Jer. 10 : 41 midden in Hebreeuwsche rede, ofschoon hier de reden, om de Arameesche taal te gebruiken, eene andere is. — Arameesche woorden, bij Josephus voorkomende, vindt men bij Carl Siegfried, Die hebr. Worterklärungen des Josephus. Zeitschr. f. d. A. T.-liche Wiss. Jahrgang 1883 p. 32 sqq. Böhl, Forschungen u. w. p. 21 sqq.

Hem vluchten is Hij hun Rabbi, Rabbûni, en Hij heeft Zijn zwaard aan de heup gegord, een Held, machtig te verlossen, om de ellendigen door recht te behouden. Ja, de naam van een *Ναζωραῖος*; wordt overeenkomstig de woorden van alle profeten Zijn eere naam! Aan Zijne jongeren hebben wij Hem namen hooren toevoegen uit de Arameesche taal, om hen te kenmerken als steenrotsen, al zijn zij ook naar het zichtbare niets dan gekrookte rieten, die van den wind ginds en weder bewogen worden, of als zonen des donders. Zijnen Vader noemt Hij „Abba“, Zijnen God „Eloi.“ Het woord, dat het leven schept midden in den dood: Talitha, kumi! wij hebben het in het huis van den oversten der synagoge in de Arameesche taal over Zijne lippen hooren komen. Ook het woord „Ephata!“ waardoor de ooren geopend worden van den doofstomme, de band zijner tong losgemaakt wordt, het woord van onuitsprekelijke zuchting, van beklemdheid en bedruktheid, en van zegevierend doorbreken, kan en mag nu niet uit de Hebreuwsche, doch moet uit de Arameesche taal verklaard worden. ¹⁾ De kinderen jubelen; Ὠσαννά, niet gelijk in den psalm staat: הוֹשִׁיעָה נָא. En de Heere aan het kruis bidt tot den Vader in Targum-woorden, waaruit Gesenius (Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift, Leipzig 1815 pag. 73) wilde besluiten, dat ten tijde des Heeren Jesus Targums in Palestina als het ware als kerkelijke vertalingen gerecipiëerd waren. Saul van Tarsen hoort dan ook later voor de poorten van Damascus de stem des Heeren Jesus tot hem sprekende τῇ ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ Act. 26 : 14, om ons tevens te berichten, dat de Arameesche taal, — want die is ook zeker hier bedoeld door het „Hebreuwsche dialect,“ — ook de taal was, waarin hij, de Phariseër, tot zijnen God gewoon was te spreken, en waarin God tot hem spreken wilde. Toen de apostel Paulus, staande op de trappen der Romeinsche legerplaats te Jerusalem, het volk wilde toespreken, deed hij dit, om een des te aandachtiger gehoor te gewinnen, niet in de Grieksche taal, — eene taal, welke hij anders

¹⁾ De variant ἐφφαθά (zie Tisch. ed. cr. maj. VIII ad loc.) kan in het geheel niet anders als uit de Arameesche taal verklaard worden. Nochtans is de lezing ἐφφαθά bepaald te verkiezen, zie Kautzsch t. a. p. pag. 40.

wel wist te handhaven Act. 21 : 37, — maar in de klanken van het „Hebreeuwsche dialect.“ En toen het volk hoorde, dat hij in het Hebreeuwsche dialect hen aansprak, hielden zij zich te meer stil. Het waren de geliefde klanken hunner moedertaal. ¹⁾ Ook hier is zeer zeker niet eene nieuw-Hebreeuwsche taal, een Rabbijnsch-Hebreeuwsche tongval bedoeld. Het is kenschetsend, dat de Sadduceën, de voorname priesters, ijverden voor de Hebreeuwsche taal, terwijl de Phariseën die meer met het geringe volk in aanraking kwamen, het gebruik der Arameesche overal voorstonden en aanbevalen, en ook aan deze taal dezelfde heiligheid als aan de Hebreeuwsche toekenden. ²⁾ Het was „hunne“ taal, Act. 1 : 19, waarin dan ook, gelijk wij vernomen hebben, de bloedakker genoemd werd Akeldama. Voor het gevoel der Evangelisten was „Hebreeuwsch“ de landstaal ook van dien tijd zij noemen, wat bepaald Arameesche klanken en vormen vertoont, desniettemin „Hebreeuwsch,“ zoo Joh. 5 : 2 Bethesda, Joh. 19 : 13, 17 Gabbatha, Golgotha. De apostel Paulus geeft aan de Grieksche gemeente het wachtwoord in twee Arameesche woorden.

Er kan geen twijfel zijn, dat niet de Grieksche, maar ook niet eene nieuw-Hebreeuwsche taal, veeleer eene Arameesche taal de moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en dus ook van Zijne apostelen geweest is. ³⁾

¹⁾ Act. 21 : 40; 22 : 2.

²⁾ M. Heidenheim, Bibliotheca Samaritana II. Die Samar. Liturgie. Leipzig 1885; pag. XV sqq.

³⁾ Daarmede komt overeen, wat wij uit de overblijfselen der volkstaal, bij Josephus voorkomende, moeten besluiten. Het is haast niet te betwijfelen, dat de *γλώσσα πατριωτος*, waarin hij het eerst geschreven had zijn boek de bello Judaico (zie Prooemium), de Arameesche taal was. — Franz Delitzsch *Traces of the Vernacular Tongue in the Gospels*. In: *Hebrew Student*, Chicago, Nov. 1882 pp. 81, 82. Dec. p. 104, 105. Sept. 1883 p. 1, 2. (t. w. Luc. 24 : 42; *ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν*, Joh. 3 : 33 *ἐομοτάγιστον*, wat moet slaan op het Targum- en Talmud-woord **נַחְתָּם** „bakker“),... .

Nevertheless it is certain, that the original tradition of the deeds and sermons of our Lord was preserved in the Aramaic language of Palestine, which in the Talmud is called **סורסי** as a dialect of the Syrian. This is probable in

Zeer zeker, al wie het Nieuwe Testament maken wil tot een leesboek voor de Joden van onze dagen, moet het vertalen in het Hebreeuwsch. Want het Arameesch is uitgestorven als levende taal. Het Hebreeuwsch leeft nog, al is het in vernieuwden vorm, en zal nooit, zoo lang eene Joodsche natie, verstrooid onder alle volken, leeft, uitsterven. Het is de taal hunner nationale literatuur ook heden nog; ofschoon ook het Bijbelsch-Arameesch, als het ware, deelt in de voorrechten, die door de Heilige Schrift aan de heilige Hebreeuwsche taal zijn te beurt gevallen.

Maar wie ook voor ons oor de klanken wil doen herleven in welke het eerst de woorden van onzen dierbaren Heiland hebben geklonken, die moet trachten ze over te brengen in het Arameesch.

2. In het boek Daniël 2 : 4 wordt ons verhaald, dat Chaldeën (Kasdim) den koning Nebukadnezar hebben aangesproken אַרְמִיַת, in het Arameesch, en daarop volgen dan onmiddellijk de woorden der Chaldeën in die taal, die dan zich verder uitstrekt in het boek van Daniël tot het slot van hoofdstuk 7 toe, waarna eensklaps weder de Hebreeuwsche taal verschijnt.

Sedert de tijden van Hieronymus heeft men die taal in de Christelijke kerk Chaldeeusch genoemd, eenvoudig omdat zij in het boek Daniël door Chaldeën gebezigd wordt.

Ook de taal, waarin een groot gedeelte van het boek van Ezra geschreven is, — dat ik zwijge van dat ééne vers bij Jeremia 10 : 11, en die twee woorden in Genesis 31 : 47 — moest zich die benaming laten welgevalven.

Die benaming was voorzeker niet Bijbelsch. Want in de Heilige Schrift wordt de taal, waarin koning Nebukadnezar met zijne

itself, and there are not a few traces which justify this conclusion." — Prof. John Wordsworth te Oxford wenscht in een opstel: „The Corbey St. James (ff) and its Relations to other Latin Versions and to the Original Language of the Epistle,” in *Studia Biblica* Oxford 1885, pag. 113 vv., te bet ogen, dat de oorspronkelijke taal ook van den brief van Jacobus de Arameesche was; terwijl J. H. R. Biesenthal, Trostscreiben aan die Hebräer, Leipzig 1878, ons door eene retroversie van den brief aan de Hebreën in het Hebreeuwsch hoopt gegeven te hebben eenigszins eene vernieuwing van het oorspronkelijk schrift van den apostel.

Chaldeën en met Daniël sprak, (Daniël 2), en waarin voorts het verhaal aangaande de standvastigheid der vrienden van Daniël, de brief van den koning Nebukadnezar „aan alle volken natiën en tongen, die op den ganschen aardbodem wonen,“ waarin de ondergang van den koning Belsazar, de verlossing van Daniël uit den kuil der leeuwen ten tijde van koning Darjawesch, den Meder, en het droomgezicht, hetwelk Daniël had in het eerste jaar van Belsazar, beschreven wordt (Daniël 3—7) — die taal wordt stellig niet Chaldeeus maar Arameesch genoemd. Omdat de Chaldeën deze taal gebruikten in het onderhoud met hunnen koning, daarom was het nog niet hunne eigene taal. Wel wordt er ook in het boek Daniël (1 : 4) gewag gemaakt van „schrift en spraak der Chaldeën,“ — maar van die taal wordt de taal, waarin de Chaldeën tot den koning spraken, juist als Arameesche uitdrukkelijk onderscheiden. Ook om andere redenen, in de Heilige Schrift zelf liggende, mag de taal der Kasdim en de Arameesche taal niet vereenzelvigd worden. Het schrift en de spraak der Chaldeën was zoo moeilijk te leeren, dat slechts bij uitstek bekwame jongelingen uit de kinderen Israels daarin mochten onderwezen worden. (Dan. 1 : 4). Wie kan gelooven, dat de Arameesche taal aan de jongelingen uit het koninklijk zaad van de kinderen van Israël zoo veel moeilijkheid zou hebben kunnen opleveren? Reeds ten tijde van Sanherib verstonden de hooge staatsbeambten des konings Hizkia wel de Arameesche taal. (2 Kon. 18 : 26). Buitendien was de Arameesche taal voor geen Israeliet van oudsher moeilijk; de volken rondom het kleine land Kanaän spraken veelal die taal. כְּשָׂרִים en אַרְמִים zijn tweeërlei volken, ook hunne talen zijn tweeërlei 2 Kon. 24 : 2 worden de benden der Chaldeën en der Arameën onmiddellijk bij elkaar genoemd.

„Arameesch“ wordt de taal genoemd Ezra 4 : 7, waarin de kanselier, de schrijver en meer andere knechten des konings Arthahsasta „aan deze zijde der rivier“ (Euphraat) aan hunnen koning eenen brief schreven, die ons in diplomatieke nauwgezetheid is overgeleverd, en waarin verder de briefwisseling tusschen den landvoogd, aan deze zijde der rivier Tathnai en den koning

Darius, met den aanleve van dezelve, wordt medegedeeld (Ezra 5 en 6) en dan ook nog het afschrift des briefs, dien de koning Arthasasta aan Ezra, den priester en schriftgeleerde, medegaf (Ezra 7 : 12—26).

„Arameesch” wordt de taal genoemd, welke de afgezanten des konings Sanherib bezigden tegenover de boden des konings Hizkia. 2 Kon. 18 : 26.

„Arameesch” hebben wij ook de taal genoemd, aan welke de overblijfselen der moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en Zijne Apostelen toebehooren. Zij deelt in de hoofdzakelijke eigenaardigheden, welke de Arameesche dialecten onderscheiden van de overige Semitische talen, inzonderheid van het Hebreeuwsch; wij noemen den status emphaticus in de plaats van het bepaalde lidwoord, in het Hebreeuwsch en Arabisch gebruikelijk; den uitgang ִי in het meervoud in de plaats van het Hebreeuwsche ִים ; de vorming van de reflexiva en passiva door de voorgevoegde lettergreep אֶ ; de vorming van imperativa der passiva.

Reeds uit de plaatsen, aan het Oude Testament ontleend, blijkt ook de uitgebreidheid van het gebruik der Arameesche taal. Het is inderdaad verbazend, hoe uitgestrekt het gebied was, in hetwelk deze taal gesproken of althans verstaan werd. Wij lezen in de Heilige Schrift van Aram van Damascus, van Aram Beth Rechob, eindelijk van Aram Naharaim, t. w. het land Aram, dat tusschen de twee rivieren Euphraat en Tigris ligt, Mesopotamië. Veel verder nog dan over deze, nooit tot één bijzonder rijk verbondene landschappen, strekte zich de ééne taal uit. Niet slechts de Arabische Nabateërs, zuidoostelijk van Kanaan wonende, werden gearamaizeerd. In Egypte werd de Arameesche taal de officieële. Ons zijn nog bewaard gebleven eenige hoog gewichtige documenten uit Egypte in de Arameesche taal; en wat meer zegt, de Grieksche vertaling van het Oude Testament, in Egypte ontstaan, vertoont op vele plaatsen de meeste vertrouwdheid juist met de Arameesche taal; want de zoogenaamde zeventig vertalers leenen aan de Hebreeuwsche woorden veelal die beteekenis, waarin dezelfde woorden, of veeleer de stammen dier woorden in de Arameesche taal voor-

komen. ¹⁾ Voorts heeft men in de puinhoopen, waaronder de paleizen der Assyrische en Babylonische koningen bedolven liggen, gewichten, scherven en plaatjes van klei gevonden, beschreven in twee talen, t. w. in het Assyrisch-Babylonisch en in het Arameesch. Heden hebben de Assyriologen hierin eene onschatbare contrôle hunner ontcijferingen van spijkerschrift gevonden. Het vertoont ons het officieele karakter, hetwelk die taal toenmaals had, ook in Assyrië en Babylonië, gelijk wij ook op oude Persische munten Arameesche opschriften vinden. v. Gutschmid (*Neue Beiträge zur Geschichte des Alten Orients*, Leipzig 1876) heeft zelfs gezocht te betoogen, dat reeds in de achtste eeuw in de streken van den Euphraat en Tigris een Arameesch dialect volkstaal zou geweest zijn. Dit immers blijkt duidelijk uit alles, dat de Arameesche taal van de achtste eeuw af de taal van onderling verkeer bij de volken van Voor-Azië en ook de officieële taal der staatslieden geworden was en meer en meer werd tot naar Egypte toe. ²⁾

Hierover zou nog veel te zeggen zijn. Het is ons genoeg hier den breeden grondslag te hebben aangewezen, waarop de moedertaal van onzen Heere Jesus Christus rust. De oude J. G. Carpzov (*Critica Sacra*, ed. II, Lipsiae 1748, pag. 281) geeft dan ook als eene der redenen, waarom eenige gedeelten van het Oude Testament in de Arameesche taal geschreven zijn, dit op, dat het zou zijn geschied *κατ' ἐξοχήν* et honoris causa, ut sic Spiritus Dei hanc quoque linguam, a Filio Dei olim in con-

¹⁾ Reeds J. H. Hottinger: *Thesaurus Philologicus seu Clavis Scripturae*, Tiguri 1649, pag. 367 sqq., had eene lijst van woorden bijeengebracht, welke de LXX uit de Arameesche talen verklaard hadden. Verg. Gesenius, *Geschichte der hebr. Sprache und Schrift*, Leipzig 1815, pag. 78. Verg. J. Halevy, *Revue des Etudes juives*, tome XI N°. 21, Juillet — September 1885: IV Petits problèmes. (Pag. 68: „Si cette hypothèse était fondée, on pourrait en conclure que le traducteur grec recourait pour les mots difficiles à une paraphrase araméenne.“ Ook Jer. 10 : 11 heeft zijn ontstaan te danken aan een geschreven Arameesch Targum!)

²⁾ Vergel. Kautzsch, *Grammatik des Biblisch-Aramaeischen*, pag. 2 sqq., waar ook de rijke litteratuur is opgenoemd, uit welke wij hoofdzakelijk opmerkzaam maken op Z D M G, XXV, pag. 113 vv. Th. Nöldeke, *Die Namen der aramäischen Nation und Sprache*; (zie eene aanvulling daartoe: *ibid.* XXXII pag. 406 vv.) voorts *ib.* 1872 pag. 167 vv. Schrader, *Die assyrisch-babylonischen Keilinschriften: D, die Controle der Entzifferung der Schrift.*

cionibus et miraculis adhibendam, honoraret et sanctificaret.

In het geheel der Semitische talen neemt de Arameesche taal ongeveer die plaats in, welke het Nederduitsch beslaat onder de Germaansche talen; terwijl de Hebreeuwsche taal zou beantwoorden aan het Hoogduitsch, de Arabische aan het Engelsch. Niet slechts de verwisseling der medeklinkers, ook het gebruik van klinkers staaft deze vergelijking, somtijds op zeldzame wijze. Aan een Hebreeuwschen S-klank beantwoordt b. v. in de Arameesche talen in de allermeeeste gevallen een T-klank. ¹⁾ De zoogenoemde Graecus Venetus, een vertaler van het Oude Testament in het Grieksch uit de latere tijden der middeleeuwen, had het gevoelen, dat onder de dialecten der Grieksche taal het Hebreeuwsch beantwoordde aan het Attisch, het Arameesch aan het Dorisch, en heeft dien overeenkomstig ook vertaald! „Er zijn vier heerlijke talen, van welke zich de wereld bedient,“ is eene oude Rabbijnsche zinspreuk, „de Arameesche (Syrische, סורסי), voegende aan de elegie, de Grieksche aan het gezang, de Romeinsche aan den krijg, de Hebreeuwsche aan de rede.“ ²⁾

3. Het is haast ongelooflijk, hoe zeer de moderne kritiek van het boek Daniël ook het op zich zelve immers onschuldige vraagstuk omtrent de verdeling der Arameesche dialecten en inzonderheid omtrent de indeeling der Arameesche taal, zooals zij in de Heilige Schrift gebruikt en gevonden wordt, vergiftigd heeft.

J. D. Michaelis, Eichhorn, Gesenius, zelfs nog Winer noemen het Arameesch van het boek Daniël en dus ook van het boek Ezra „Oostarameesch“ ³⁾, — onnoozel genoeg, omdat de taal te Babylon gesproken werd, waar de Joden de Arameesche taal overnamen en van waar zij, uit de ballingschap terugkeerende, dezelve naar Palestina overplantten, — terwijl de taal der Christelijke Arameesche litteratuur, beginnende met de zoogenoemde Peschittha, den naam van Westarameesch ontvangt.

¹⁾ Wie hierover meer wil lezen, zie het eerst, hetgeen B. Stade, Lehrbuch der Hebräischen Grammatik, Leipzig 1869, § 6 uiteenzet.

²⁾ Zie de plaatsen bij Levy, Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim, pag. 30 en bij Th. Nöldeke, Die Namen der aramäischen Nation und Sprache t. a. p. pag. 117.

³⁾ Ook wel Babylonisch.

Sedert men echter uit de profetieën, in het boek Daniël medegedeeld, nauwkeurig heeft uitgerekend, dat het boek, zooals wij het thans bezitten, niet vroeger geschreven kan zijn dan omstreeks het jaar 167 voor Christus geboorte, is het bij de meeste theologen van onze dagen aan geen twijfel meer onderhevig, vooreerst, dat de schrijver of althans laatste redactor van het boek niet Daniël kan geweest zijn, dat hij niet te Babylon kan geleefd hebben, maar in Palestina leefde, — en dan, dat wij in de Arameesche stukken de taal vinden, welke in de tweede eeuw voor Christus geboorte in Palestina gesproken werd; waarbij, wel is waar, de reden, waarom de Hebreeuwsche met de Arameesche taal afwisselt, ten eenenmale onverklaard gelaten wordt. Bij de beste kenners der Semitische, inzonderheid der Arameesche talen van onze dagen, b.v. in de grammatica's van Kautzsch, B. Stade, Th. Nöldeke, wordt thans de Arameesche taal, ook reeds van de boeken Ezra en Daniël, ingedeeld bij de Westarameesche talen; de taal der Peschittha behoort dan natuurlijk bij de Oostarameesche talen tehuis.

Nog anderen, als Keil, ook W. Robertson Smith (b.v. in de Encyclopaedia Britannica Vol. II, s. v. Aramaic languages) hebben een beschroomd compromis tusschen Oost en West gesloten en spreken van Zuidwest-arameesch (de Arameesche taal der boeken Ezra en Daniël) en Noordoost-arameesch (de thans gewoonlijk Oostarameesch genoemde talen en tongvallen).

„Aan hunne vruchten zult gij hen kennen.“

Arme Arameesche taal, wat moet gij u laten heen en weder slingeren van West naar Oost!

Welaan! gij verduurt het om des Woords Gods wil.

Daniël, te Babylon wonende, zal de schrijver des boeks, hetwelk naar zijnen naam genoemd is, blijven; en gij, gij zult den lof niet missen, u door den Talmud toegezwaard: „Niet moge gering zijn in uwe oogen de Arameesche taal (Sürsi), want ziet! in de Torah, bij de Profeten en in de heilige Schriften (Kethûbhîm) heeft God haar eer toegedeeld: Gen. 31:46; Jer. 10:11; in de boeken Ezra en Daniël.“¹⁾

¹⁾ Men zie Buxtorf, Lexicon Chaldaicum, Talmudicum et Rabbinicum s. v. סִּרְסִי en Nöldeke t. a. p. pag. 116.

Men zal goed doen, bij de verdeling der Arameesche talen niet slechts te letten op de plaats, waar zij gesproken werden, maar ook op den tijd, uit welken documenten tot ons zijn overgekomen. ¹⁾

Zonder twijfel behoort de taal, waarvan ons overblijfselen in het Nieuwe Testament zijn bewaard gebleven, tot de Westarameesche.

Zonder twijfel behoort de taal van den Talmud Babli niet minder dan van de geheele zoogenoemde Syrische Christelijke litteratuur tot de Oostarameesche.

En niemand kan op hooger prijs stellen, en met grootere dankbaarheid aanvaarden dan wij de vruchten van den moeievollen arbeid, welke door mannen als Th. Nöldeke, R. Payne Smith, I. Levy, aan de Arameesche talen, lang genoeg geminacht en veronachtzaamd tegenover andere Semitische talen, hoofdzakelijk tegenover de Arabische, inzonderheid aan de onderscheiding van hare bijzondere dialecten is besteed geworden.

Nochtans moeten wij herinneren, dat tusschen de Arameesche taal, gelijk zij ons in de boeken Ezra en Daniël is overgeleverd, en tusschen de beginselen der zoogenoemde Syrische litteratuur eeuwen verlopen zijn ²⁾.

Wij zullen dus het Arameesch, in het Oude Testament overgeleverd, het best vooreerst afzonderen van de overige dialecten als het „Oud-Arameesch.“

Dat in dit Oud-Arameesch eene menigte van dialecten voorhanden waren, moet men bij de wijde uitgestrektheid van gebied, waar het gesproken werd, te meer veronderstellen.

Zooals het ons overgeleverd geworden is, komt het veelmeer met het West- dan met het Oostarameesch overeen; dat mag niet ontkend worden. Zoo is dan ook het Westarameesch, gelijk het

¹⁾ Men vergelijke F. Böttcher, Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache, herausgeg. von F. Mühlau, Leipzig 1866, pag. 4.

²⁾ G. Wichelhaus, de N. T. versione Syriaca Peschito, p. 36 n. 2: Si punctorum vocalium non habes rationem, tam similis est lingua Syriaca Chaldaeae, ut Judaeus quidam doctus Michaeli narraverit, esse se nactum N. T. Chaldaicum, quod erat Syriacum literis exaratum Hebraeis. Cf. J. D. Michaelis, Abhandlung von der syrischen Sprache und ihrem Gebrauch pag. 5.

in Palestina gesproken werd, — het Palestijnsch-Arameesch — het meest aan deze taal aanverwant.

4. In Handel. 2 : 11 wordt de taal — *γλώττα* — der Galileërs en der Judeërs van elkaâr onderscheiden. Wel is waar staat het woord hier klaarblijkelijk in ruimeren zin, — in de verzen 6 en 8 wisselt daarmede af het woord *διάλεκτος*, — nochtans is een verschil van tongval stellig aangeduid. Nog nader wordt, hetgeen hier als onderscheid der taal van twee Palestijnsche gewesten bedoeld wordt, door het woord *λαλιά* bepaald in Matth. 25 : 73; Marc. 14 : 70. Petrus, de Galileër, kon zijne afkomst uit Galilea voor de dienstmaagden en de overigen, die in het hof van het hooge priesterlijk paleis stonden, niet verloochenen; zijne *λαλιά* maakte hem als Galileër kenbaar. De vele Samaritanen, die om des Woords wil (*διὰ τὸν λόγον*) van onzen Heere Jesus waren geloovig geworden, zeggen tot de Samaritaansche vrouw, die hun het eerst van den Heere bericht had, Joh. 4 : 42: „Wij gelooven nu niet meer om uws zeggens wil, *διὰ τὴν σὴν λαλίαν*; want wij zelven hebben gehoord, en weten, dat deze is waarlijk de Christus, de Zaligmaker der wereld. Joh. 8 : 43 zegt de Heere tot de Joden: „Waarom kent gij Mijne spraak (*τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν*) niet? Het is, omdat gij Mij n Woord (*τὸν λόγον τὸν ἐμὸν*) niet kunt hooren.“ *Λαλιά* wordt duidelijk van *λόγος* onderscheiden. De *λαλιά* is ook de wijze van zich uit te drukken, inzonderheid ook van de woorden uit te spreken. De *λαλιά* verraadt het vaderland.

Wij hebben bij de Arameesche woorden van het Nieuwe Testament op meer dan eene plaats eigenaardigheden in de vorming, ook in de beteekenis van woorden kunnen opmerken, die niet uit de Palestijnsch-Arameesche taal over het algemeen konden verklaard worden, maar wel uit een gewestelijken tongval.

De Talmud staaft dit gevoelen ten volste.

Reeds Buxtorfius Pater en Lighfoot hebben verscheidene plaatsen bijgebracht uit de Talmudische litteratuur, om den Galileeschen tongval van den apostel Petrus toe te lichten.

„Aan de kinderen van Judea, welke nauwgezet waren aangaande hunne spraak, is de wet bevestigd geworden,

maar aan de kinderen van Galilea, die niet nauwgezet waren aangaande hunne spraak, is zij niet bevestigd geworden." ¹⁾

„Men verleent den toegang tot de Tebha, (men laat dus de openbare voorlezing van gebeden in de synagoge toe, niet aan de mannen van Beth-Schean (Scythopolis), noch van Beth-Haiphah, noch van Tabaûnim, omdat zij א lezen in de plaats van ע en ע in de plaats van א." ²⁾

„In Galilea wordt de slang genoemd 'iwja (איויא in de plaats van chiwja חוויא)." ³⁾

„De scholen van R. Eleazar, zoon van Jacob, spreken א uit als ע en omgekeerd; b.v. כצעים in de plaats van כצים." ⁴⁾

„Rab spreekt uit עדיהן, Samuel אידיהן; Rab מאברים.

¹⁾ Bij Buxtorf t. a. p. is uit Baba bathra fol. 90 col. 2 in Glossa aangehaald: „Quod si dicas: Atqui in Baba kama fol. 83. 1. lingua Syriaca et Aramaea discernuntur, tamquam duae distinctae linguae! Respondet Rabbenu Tam, esse linguam unam sed divisam in plures dialectos, sicut lingua vernacula nostra variat secundum diversitatem provinciarm. Sic ער הגל

Onkelos transtulit סהיר רגורא, Laban vero יגר." Bedoeld zijn hier deze woorden uit Baba Kama: „Rabbi dicit: Quare in terra Israel lingua Syriaca uteremur? Utamur aut lingua sancta aut Graeca. Rab Joseph ait: Quare Babylone lingua Aramaica uteremur? Utamur lingua aut sancta aut Persica!" Nöldeke t. a. p. p. 417 merkt hiertoe aan: „Damit soll nicht ein Gegensatz des palästinischen („syrischen“) und babylonischen („aramäischen“) Dialects ausgedrückt werden, sondern der Babylonier Rab Joseph benennt die die Sprache, wie es in Babel, der Palästinenser Rabbi, wie es in seiner Heimat üblich ist. Der strenge Parallelismus beider Aussprüche über Verwerflichkeit der Vulgärsprache, die zu heiligen Zwecken durch die hebräische, sonst durch die Reichssprache zu ersetzen wäre, ist wohl ein bisschen mit auf künstliche Nachhülfe zu schreiben, die in solchen Fällen öfter anzunehmen.“ Sota fol. 49, 2 in Glossa; „Lingua Syriaca vicina est linguae Aramaeae, et ego dico, linguam Gemarae Hierosolymitanae esse, quam gentiles vocant linguam Syram.“ Hier worden wel twee dialecten onderscheiden. Cf. Nedarim 66, 2. In de latere tijden hooren wij de Syrische schrijvers zelf over de groote menigvuldigheid van dialecten klagen. Jacobus van Edessa beveelt vier schrijvers aan, om zich naar hunne spreek- en schrijfwijze als naar eene norm te richten: Ephraem, Jacobus van Sarug, Isaac Syrus en Xenajas van Mabrug.

²⁾ Bab. Talmud, Erubin fol. 53, 1.

³⁾ Ib. Megillah fol. 24, 2.

⁴⁾ Bereschit Rabba Par. 26 ad cap. VI : 4.

Samuel מעברים; Rab יאותו, Samuel יעותו." ¹⁾ Ook aangaande de letters ה en ע was de verwarring groot. ²⁾ — „Als iemand de kinderen van Judea vraagt naar een woord, hetwelk eene ע heeft, hij zal het voorzeker niet uitspreken met eene א. . . Dit weet men. Wat wordt echter aangaande de kinderen van Galilea bericht? Het gebeurt, dat een Galileër uitroept rondgaande: Wie heeft 'mar te verkoopen? Heeft iemand 'mar (אמר) te verkoopen? Die het hooren, antwoorden: Dwaze Galileër, wat begeert gij? חמר (eene ezel) om te rijden, חמר (wijn) om te drinken, עמר (wol) om u te kleeden, of אמר (schapevacht) om u toe te dekken? Toen eene Galileesche vrouw hare buurvrouw wilde uitnoodigen, om bij haar een glas melk te gebruiken, zegt zij in de plaats van תובליך לבא: תאי דאובליך חלבא, hetwelk vertaald is: een leeuw moge u vreten!" ³⁾

Wij kunnen niet vinden, dat men in het paleis van Kajafas den apostel Petrus om zijne gewestelijke uitspraak juist heeft bespot. Er wordt niet meer gezegd, dan dat zijne spreekwijze hem kenbaar maakte.

Nog meer houden wij ons overtuigd, dat, waar onze Heere met de Galileërs sprak in den Galileeschen tongval, met de Samaritanen in het nauwst verwante Samaritaansche dialect ³⁾ door Zijne nederigheid van hart en Zijne toegevendheid, door welke Hij zich richtte naar de spreekwijze van Zijn arm en ellendig volk, om des te meer naar hun hart te spreken, doorstraalde voor wien God het oog geopend had, het goddelijk

¹⁾ Berachoth fol. 32, 4.

²⁾ Hier. Avoda Sara fol. 39, 3.

³⁾ Hieros. Schabba 9, 2.

Meer voorbeelden vindt men behalve bij de genoemde schrijvers ook bij Wetstein N. T. ad Matth. 26 : 73; inzonderheid kunnen aangaande de uitspraak der verscheidene letters, voor zooveel uit Talmud en Midrasch is op te maken, vergeleken worden de zeer belangrijke opmerkingen bij A. Berliner, Beiträge zur hebr. Gramm. im Talmud und Midrasch, Berlin 1879, pag. 10 vv.

⁴⁾ Zie Heidenheim, Bibliotheca Samaritana I Lpzg. 1884 Vorwort; II Lpzg. 1885 Einleitung.

ontfermen van den Heiland, die de vermoeden en belasten tot zich roept; en dat ook over den Galileeschen tongval zelf is uitgestort geweest eene liefelijkheid, gelijk in Zijne lippen genade is uitgestort, Ps. 45 : 3, welke de onschoonheid van woordvorming, anders wel aan dien tongval eigenaardig, geheel en al deed verdwijnen, Niet Bethlehem in Juda, waar de Heere geboren is, wordt Zijne vaderstad genoemd, maar Nazareth in Galilea, waar Hij is opgevoed en geleefd heeft, tot dat Hij zich aan Israël openbaarde (Joh. 1 : 13), — aan den Galileeschen tongval zal dus ook die eer niet ontnomen worden, dat hij is geweest de moedertaal van onzen Heere, dat onze Heere gesproken heeft het Westarameesch naar den trant van den Galileeschen tongval. Zelfs Zijn Jesus-naam draagt dit kenteeken aan het voorhoofd, de *י* is daarin in den uitgang des woords, gelijk wij gezien hebben, verdwenen.

De Westarameesche dialecten zijn heden ten dage haast uitgestorven. Want wie wil dat voortleven dier taal noemen, dat het Arameesch, in enkele Joodsche liturgieën overgeleverd, ¹⁾ telkens herleeft, wanneer die gebeden uitgesproken worden? Oostarameesche dialecten worden nog gesproken in Tūr Abdin aan de Opper-Tigris, door de Nestoriaansche Christenen aan het Urmia-meer, in de omstreek van Mosul.

Slechts zeer geringe overblijfselen eener levende Westarameesche taal heeft men in onzen tijd als het ware opgedolven in eene wilde bergachtige streek, opmerkelijk genoeg in den onmiddellijken omtrek van het oude Galilea, niet ver van den heirweg, leidende van Damascus naar Palmyra, nader gezegd op den weg van Damascus noord-noord-oostelijk naar Nebk, — in het dorp Malūla, en in de naburige dorpen Bach'a en Djub'adin. Malula is een groot dorp, en gelijk Prof. Socin bericht, ²⁾ slechts door Christenen bewoond. De geheele bevolking spreekt echter ook

¹⁾ B. v. het Kaddisch, (men vergelijke, hetgeen wij boven uit den Talmud,) aangehaald hebben over de gepastheid van het Arameesch voor de elegie), het Arameesche gedeelte der Pesachliturgie.

²⁾ Palästina und Syrien, Handbuch für Reisende, herausgeg. von K. Baedeker, 2 Aufl., Leipzig 1880, p. 441.

tegelijk Arabisch, en het is te vreezen, dat ook dit laatste overblijfsel eener levende Westarameesche taal van lieverlede geheel van den aardbodem zal verdwijnen; nog wordt de overlevering der oude taal, — gelijk meestal in zulke gevallen, — hoofdzakelijk door de vrouwen, zelfs waar de Islam veld heeft gewonnen, onderhouden. Th. Nöldeke, die ook dezen tongval, voor zoo ver men tot nu toe uit de bekend gemaakte proeven kon oordeelen, aan een nauwgezet onderzoek onderworpen heeft, stelt op bijzonder hoogen prijs, dat hier de 3e. Persoon masc. in het Imperfectum niet door N, zoo als bij de oostelijke Arameëen, maar door L, zoo als bij de Palestinensen, gevormd wordt. Het is de laatste voortzetting van de Arameesche volkstaal, gesproken op den Antilibanon. ¹⁾

5. Ludovicus de Dieu zegt in de voorrede tot zijne *Grammatica linguarum orientalium Hebraeorum, Chaldaeorum et Syrorum, inter se collatarum*. Lugd. Bat. 1628. „Niemand zal zeggen, dat de spreekwijs der evangelisten en apostelen Grieksch is, en gemakkelijker zou het zijn voor ons, den keurigen stijl van Plato en Aristoteles na te bootsen, dan voor een Plato en Aristoteles, aan ons het Nieuwe Testament te verklaren, omdat de heilige mannen, hetgeen zij in het Grieksch nederschreven, in het Syrisch in den geest hadden opgevat en de emphasis der eigene taal leenen moesten aan vreemde woorden. Het is daarom dat de ware zin der uitdrukkingen in het Nieuwe Tes-

¹⁾ Men vergelijke Th. Nöldeke: Beiträge zur Kenntniss der aramäischen Dialecte 1. Über den noch lebenden syrischen Dialect im Antilibanon, ZDMG. XXI pag. 1883 vv. A. Merx. Miscellen zur semitischen Lautlehre. Bemerkungen zu Nöldeke's Beiträgen zur Kenntniss der aramäischen Dialecte. ZDMG. XXII p. 271 vv. De overige litteratuur, aangaande dit dialect, vindt men opgeteekend bij Kautzsch, Gramm. des Bibl. — Aram. pagg 16. 17. — Nöldeke, ZDMG XXI t. a. p, pag. 200: „Von vorn herein werden wir erwarten, dass dieser letzte Rest einer von je her gern Fremdes aufnehmenden Sprache, welcher schon von allen Seiten durch die mächtige Gegnerin umringt ist, seinen Wortvorrath nicht rein erhalten haben werde. So ist denn auch reichlich ein Viertel der uns vorliegenden Wörter von fremder Herkunft und vielleicht würde sich dies Verhältniss noch ungünstiger stellen, wenn wir den Wortvorrath des Dialects vollständiger überblicken könnten u. s. w.“

tament nauwelijks uit iets anders kan afgeleid worden dan uit het Syrisch."

Deze woorden, dikwijls aangehaald, ook dikwijls genoeg tegengesproken, streven stellig het doel voorbij, zij zeggen te veel. ¹⁾

Wat de apostelen in het Grieksch geschreven hebben, hebben zij ook in het Grieksch gedacht; maar nog rustte die gedachte — *κατὰ σάρα* — op Arameeschen grond en bodem. Het Arameesch was hunne moedertaal, het Arameesch en op godsdienstig gebied het Arameesch en Hebreuwsch te gader de lucht, die zij ademden. *Apostoli quae Graece scripserunt, Graece etiam cogitarunt; sed ut ea ipsa ratione cogitarent et scriberent, quomodo legitur, multum effecit linguae Syriacae consuetudo et familiaritas.* ²⁾

Wij hebben niet noodig, hier er aan te herinneren, dat Hellenistische beschaving ook tot Palestina doorgedrongen was, en dat al wie van ongeveer het einde der derde eeuw voor Christus geboorte tot het midden der tweede eeuw na Christus geboorte deelen wilde in hoogere beschaving, Grieksch schreef; ³⁾ immers de apostelen des Heeren verlangden niet naar den roem van hoogere beschaving. Dat het geheele Nieuwe Testament in de Grieksche taal geschreven is, zegt ons genoeg. Deze instantie blijft bestaan. Ook het evangelie van Mattheus is in de Grieksche taal oorspronkelijk geschreven, ook de Openbaring, opdat ik niet eens noeme den brief aan de Hebreëen en van Jakobus.

Zoo weinig wij er ons dus tegen verzetten, a priori te erkennen, dat onze Heere ook, gelijk later voorzeker Zijne apostelen, nu en dan de Grieksche taal kan gebruikt hebben, zoo moeilijk is het, de gelegenheden aan te wijzen uit de evangeliën, waar dit plaats zou gehad hebben. Dit mogen wij gerust zeggen, dat bij de verkondiging van de goede boodschap van het Koninkrijk Gods

¹⁾ Men verg. G. B. Winer, *Gramm. des N. T. lichen Sprachidioms*. 7 Aufl. Lpzg. 1867 pag. 27 Note 2. Wichelhaus, *De Novi Testamenti Versione Peschitho, libri IV cap. 3. pag. 271 sqq.* De usu hermeneutico, atque primo de colore librorum N. T. Aramaeo.

²⁾ Wichelhaus t. a. p. pag. 271.

³⁾ C. Siegfried t. a. p. 32.

niet anders dan de Arameesche volkstaal ¹⁾ door den Heere is gebezigd geworden, waar Hij niet, gelijk in de synagoge van Nazareth, uit den Hebreeuwschen tekst der Heilige Schrift voorlas of ook aanhaalde. Duidelijk wordt de overgang van het evangelie tot de Grieksche volkenwereld Hand. 11 : 19 vv. beschreven.

Het was ons ook niet om de vraag te doen, welke talen denkelijk onze Heere gesproken heeft; maar om de vraag naar de moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en van Zijne apostelen.

Op die vraag achten wij het antwoord gegeven te hebben.

Toen het Nieuwe Testament in de aloude Syrische vertaling der Peschitta het eerst door den druk in 1555 aan eenen wijderen kring toegankelijk gemaakt werd, met welk een geestdrift werd het ontvangen! Men veronderstelde den Heere hier te hooren spreken in Zijne moedertaal. Men noemde de Syrische taal de „Christelijke, door den Heere en Zijne apostelen, ja, in geheel Judea te dien tijde gebruikt,“ — men sprak van Syrisch, waar wij van Palestijnsch-Arameesch gesproken hebben. ²⁾

Waar is heden ten dage die geestdrift? waar het verlangen, door in te dringen in den zin des woords, zoo het Gods wil is, ook den geest des woords te ontmoeten? Waar de innige liefde tot den *λόγος*, ja, ook de *λαλιά* onzes Heeren, die, om den schat, die hier verborgen ligt, deelachtig te worden, voor geene moeite, voor geenen arbeid in het zweet des aanschijns terugdeinst?

Ik wensch mijne rede te besluiten met de zaligsprekingen uit

¹⁾ De Arameesche taal wordt dikwijls in de Talmudische literatuur door לשון הדיוט, *γλώσσα τῶν ἰδιωτῶν*, aangeduid. Het is van belang, het gebruik van het woord *ἰδιώτης* in het Nieuwe Testament Act. 4 : 13; 1 Cor. 14 : 16. 23. 24; 2 Cor. 11 : 6 hiermede te vergelijken.

²⁾ Men vergelijkte b.v. de getuigenissen in de uitgave der Peschittha van Gutbir.

de bergrede (Matth. 5: 3—10) over te brengen ¹⁾ in de klanken, — ik zeg niet de woorden, — der taal, in welke zij zijn uitgesproken, der moedertaal van onzen Heere Jesus Christus en van zijne apostelen:

Zalig zijn de armen van geest;
want hunner is het koninkrijk
der hemelen.

טוביהון מסכיניא ברוחא
דדילהון היא מלכותא
דשמיא:

Zalig zijn die treuren;
want zij zullen vertroost wor-
den.

טוביהון די מתאבלין
דהגון יתנחמון:

Zalig zijn de zachtmoedigen;
want zij zullen het aardrijk
beërven.

טוביהון ענוניא
דהגון ירתון ית ארעא:

Zalig zijn die hongeren en
dorsten naar de gerechtigheid;
want zij zullen verzadigd wor-
den.

טוביהון די כפינין וצהין
לצדקא
דהגון יסבאון:

¹⁾ De vertaling is bewerkt op den grondslag van de Peschittha en het Evangeliarium Hierosolymitanum, uitgegeven door Graaf Fr. Miniscalschi Erizzo. Verona 1861, waarin twee teksten der zaligsprekingen, tom. I pag. 114 sq, en 516 sq. De vocalisatie volgt de beginselen, in Kautzsch Gramm. des Bibl. Aram. voorgesteld en gehandhaafd. Syntaktisch zijn de woorden zoo eenvoudig mogelijk, op den voet volgende de Grieksche woorden, aan een gevoegd. Indien ik bemoediging vinden mocht bij dit werk, dan zou ik misschien er toe komen de geheele vier evangeliën op dien trant in het Arameesch over te brengen. — Bij de litteratuur over de dialecten, in Palestina gesproken ten tijde des Heeren, kan nog aangemerkt worden: Martini, De lingua Galilaea. Wittenb. 1683. — En ten slotte merk ik op, dat de rede van bl. 45 aan (het laatste gedeelte) niet zoo uitvoerig is gehouden geworden, als zij hier gedrukt staat; nochtans is de vertaling der zaligsprekingen in het Arameesch voorgelezen.

Zalig zijn de barmhartigen;
want hun zal barmhartigheid
geschieden.

Zalig zijn de reinen van hart;
want zij zullen God zien.

Zalig zijn de vreedzamen;
want zij zullen Gods kinderen
genaamd worden.

Zalig zijn die vervolgd wor-
den om der gerechtigheid wil;
want hunner is het koninkrijk
der hemelen.

טוֹבִיחוֹן רַחֲמַנִּיאַ
דִּי עֲלִיהוֹן יְהוּוֹן רַחֲמִיאַ :

טוֹבִיחוֹן דְּדַכְּיִי לְבָא
דְּהַנּוֹן יַחֲמוֹן יְתָה אֱלֹהָא :

טוֹבִיחוֹן דְּעַבְדִּין שְׁלַמָּא
דְּהַנּוֹן בְּנוֹהִי דִּי אֱלֹהָא
יְתַקְרוּן :

טוֹבִיחוֹן דִּי רְדִיפִין לְבַדִּיל
צְדָקָא
דְּדִלְהוֹן הִיא מַלְכוּתָא
דְּשָׁמְיָא :

Met den huidigen dag eindigt het eerste lustrum der Vrije Universiteit.

Bijbelsch is de verdeeling des tijds in telkens vijf jaren niet.

Wel vinden wij een geheel van duizend jaren opgenoemd in de Heilige Schrift, en wel hoofdzakelijk in de Openbaring, die aan den ziener en apostel Johannes gegeven werd; en in dit millennium leven wij thans, voor zooveel God ons de oogen geopend heeft, om te zien de wonderen van Zijne wet en Zijne uitgestrekte hand, gelijk die zich vertoont in de geschiedenis van den dag.

Voorts vinden wij den tijdkring van 70 jaren meer dan eenmaal genoemd, maar vooral immers, om het getal zeven, het getal dat het zinnebeeld van eene eedzwering voorstelt, met 10 te vermenigvuldigen. En over het algemeen is het getal zeven dat getal in de Heilige Schrift, dat dienst doen moet, om de tijden te verdeelen, gelijk in het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheus duidelijk blijkt. Het getal vijf wordt in de Heilige Schrift op deze wijze niet aangetroffen.

Maar wij onderwerpen ons aan de gewoonte. Want ook de tijden zijn des Heeren!

En de Heere heeft wel daarvoor gezorgd, dat wij niet in heidensche feestviering vervallen.

De geheele Vrije Universiteit is in diepen rouw gedompeld.

Er zijn nog geen acht dagen voorbijgegaan, sedert mij als Rector de droeve taak was opgelegd, aan de open groeve van wijlen

den Directeur dezer Universiteit, den Hoog-Edel-Gestrengen Heer Isaäk Esser, Oud-Resident van Timor, de vereenigde schare van leeddragenden toe te spreken, niet nalatende, hen te wijzen op het eeuwig blijvende van Gods Woord en de trouwe Desgenen, die niet laat varen de werken Zijner handen; en hen op te wekken tot dankzegging aan den Heere voor alles, wat door den ontslapene aan deze Inrichting is geschonken. Met Esser zonk een dier Directeuren in het graf, die het aloude Christelijke beginsel, dat ook de hoogere wetenschappen op den onwrikbaren grondslag van het eeuwige Woord Gods geplaatst behooren te worden, met ijver en vuur heeft willen voorstaan, en daarom zijne krachten en gaven aan de stichting der Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag heeft gewijd. Het Woord Gods is ons gebleven, — het is niet meê in de groeve gezonken. Moge daardoor inzonderheid de treurende weduwe vertroost worden, en moge dit Woord zijne kracht bewijzen aan de achtergeblevene kinderen. Immers welgelukzalig hij, die in dat Woord blijft, want hij blijft in den Heere. En wie er naar jaagt, in den Christus Gods gevonden te worden, opdat hij Hem kenne en de kracht Zijner opstanding, en de gemeenschap Zijns lijdens, Zijnen dood gelijkvormig wordende, of hij eenigszins moge komen tot de wederopstanding der dooden — tot dien wil de Heere komen, de Vader en de Zoon door den Heiligen Geest, om bij hem woning te maken en in hem te blijven tot in der eeuwigheid. Hallelujah!

En gisteren stond ik opnieuw aan een geopend graf! Ter aarde werd besteld de Weledele Heer Klaas van Baren, onze geliefde leerling, geboren te Papekop bij Oudewater, den 25. Juni 1862, voorbereid voor het akademisch onderwijs op de gymnasiën van Doetinchem en Zetten, aan onze Universiteit als student ingeschreven den 26. September 1884, en ontslapen in de hope des eeuwigen levens den 15. October ll. Niet langer dus dan den korten tijd van één jaar mocht de ontslapene in ons midden verkeerren. Maar lang genoeg was die tijd, om voor hem de harten — ik mag gerust zeggen — van allen, met wie hij in aanraking kwam, te winnen. Het gestadig lijden, dat hij van zijn vierde jaar af, zijn geheele leven door, met groote stilheid droeg, neigde ons hart nog meer tot hem. Onverwachts en plot-

seling heeft zijn krank hart opgehouden te slaan. Ik mocht aan de opene groeve, ook aan zijne medediscipelen, het Woord des Heeren in het geheugen roepen: »Zalig zijn die treuren, want zij zullen vertroost worden.» Die treuren, *οἱ πενθοῦντες!* die in diepen rouw weenen en weeklagen. Deze jongeling is de eerste, die door den dood uit het getal der studenten van de Vrije Universiteit werd weggenomen.

Is alzo het akademische jaar niet geëindigd, zonder dat wij in diepen rouw gedompeld werden, — des Heeren barmhartigheden hebben geen einde, zij zijn allen morgen nieuw, zij hebben ons het geheele jaar door omringd, ons dag bij dag overladen en ons overvloedige dankensstof gegeven.

In de eerste plaats noem ik het Hospitium.

Mijn geachte voorganger in het Rectoraat mocht heden voor een jaar dit zeggen: »In het begin van 1884 besloten heeren Directeuren een perceel te koopen voor Universiteitsgebouw. Zelfs werd ons reeds toegestaan, enkele maanden aldaar de colleges te geven. De verbouwing, die, noodzakelijk geacht, dezen zomer aanving, noopte echter na de groote vacantie op nieuw de ruim drie jaren genoten gastvrijheid der Schotsche broeders in te roepen, die met welwillendheid weder werd verleend. Inmiddels haken we naar het oogenblik, waarop de eigene woning, zoo mogelijk door veler offervaardigheid gansch schuldvrj geworden, zal betrokken worden.»

Wat hier als vurige verwachting uitgesproken wordt, daarvan is alreede één gedeelte geheel vervuld.

Evenwel zijn de colleges tot het einde van het jaar 1884 en ook nog gedurende eenigen tijd in dit jaar in het gebouw der Schotsche Zendingskerk gegeven, daar de verbouwing van het Universiteitsgebouw hiertoe noopte.

Op Donderdag den 29. Januari, des namiddags te één ure, mocht het gebouw der Vrije Universiteit, Hospitium geheeten, gelegen op de Keizersgracht 162 bij de Leliegracht, geopend en in gebruik genomen worden.

De groote leeszaal, waarin de openingsplechtigheid plaats had, was geheel en al gevuld.

De beperkte ruimte liet ook maar een beperkt getal van toe-

hoorders toe. Nochtans waren tegenwoordig de Burgemeester der stad Amsterdam en eenige andere autoriteiten, waaronder de Wethouder van onderwijs en de Secretaris der gemeente, de Bestuurders, Verzorgers en Hoogleraren der Universiteit, de Stichters, Correspondenten en verdere genoodigden, en al de Studenten der Hoogeschool. Nadat de Heer President-Directeur W. Hovy de vergadering geopend had, trad vervolgens de Regent van het Hospitium, Prof. Dr. A. H. de Hartog op, en hield eene boeiende rede over het doel en de inrichting der Hospitiën.

Het is een flink gebouw, hetwelk de Universiteit haar eigendom mag noemen, met de benedenruimte vijf verdiepingen hoog. Een dubbele bestemming heeft het gebouw, namelijk om als inrichting voor Hooger onderwijs, en als herberg voor inwonende studenten te dienen. De stichting voldoet aan die dubbele bestemming uitnemend. De drie Faculteiten der Hoogeschool hebben in het huis hare doelmatige collegezalen, de Senaat zijne vergaderzaal, de Regent zijne ruime kamer, tevens dienende tot Bibliotheek, en de Heeren Studenten in het achtergedeelte van het huis hun lees- en conversatiezaal, een ruim, gezellig vertrek, dat op den tuin uitziet. De dubbele derde en de vierde verdieping is geheel ingenomen door een 37-tal kleine kamers, bestemd voor elk inwonend student tot zit- en slaapkamer, welke nochtans tot nu toe niet alle hebben mogen betrokken worden.

Moge God de Heere, die zich ontfermt, wiens Hij zich ontfermt, en barmhartig is, wien Hij barmhartig is, inzonderheid de studenten, die in dit gebouw hun intrek genomen hebben, of er dagelijks in- en uitgaan, zelf leiden in Zijne wegen, opdat zij komen tot de kennis van den Zoon Gods, dat Hij hen liefgehad en zich zelven voor hen overgegeven heeft. ¹⁾

Als Bestuurslid is in de Algemeene Vergadering der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag herkozen de Heer S. J. Seefat.

Voor den Heer I. Esser zal, zoo de Heere wil, als plaatsvervanger-Directeur optreden de Hoogwelgeboren Heer S. Baron van Heemstra te Sassenheim.

¹⁾ Standaard No. 3948—49—50—52.

U allen, mijne Heeren Directeuren! roep ik in herinnering het woord van Psalm 66 : 10b : »Dit weet ik, dat God met mij is.» Alleen hij, wien God het zekere vertrouwen uit genade gegeven heeft, om dit den heiligen zanger na te spreken, behoeft niet te vreezen ten dage des kwaads. Hij weet het, dat zijn werk des Heeren werk is, — de Heere zal het voorzien.

Op den 19. November 1884 smaakte ik als Rector der Universiteit het voorrecht, als nieuwen Verzorger der Hoogeschool bij den Senaat in te leiden den Weleerwaarden Heer B. van Schelven te Amsterdam.

U allen, mijne Heeren Curatoren, roep ik in herinnering het woord der Heilige Schrift, Zach. 4 : 6 : »Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijnen Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen.» Moge het U gegeven zijn, Uwen geest in 's Heeren handen te geven, en de dienst der liefde, dien Gij ~~aan~~vaard hebt, en aan welken Gij Uwe krachten toewijdt, moge U geven te ondervinden, dat wij ook door onze kracht of door geweld slechts bederven wat God goed gemaakt heeft, en dat wat God krom gemaakt heeft, wij niet kunnen recht maken. De oogen des Heeren zien naar het geloof.

En voorts U, mijne Heeren Ambtgenooten, moge gelden het woord Gods, dat ik U in herinnering roep, 1 Cor. 15 : 58 : »Zijt standvastig, onbewegelijk, altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, als die weet, dat uw arbeid niet ijdel is in den Heere.»

Acht nieuwe leerlingen zijn bij den aanvang van den nieuwen cursus in de civitas academica bij de Vrije Universiteit opgenomen. Het aantal der studenten klom daarmee op 56. Den naam van één moest ik gedurende mijn rectoraat in het Album civium academicorum schrappen. — Mijne jonge vrienden, wat zal ik U toewenschen? Ik wist geene zegening, om ze niet U toe te wenschen. Ik wist geen geluk, om het niet voor U af te smeeken van den Vader der lichten, van Wien is, van boven afkomende, alle goede gave en alle volkomene gift! Ik wensch U toe het goede en het geluk van Jerusalem. Bidt den Heere naarstiglijk niet om twee, maar om zeven deelen van den Geest van Elias! De Heere zal zekerlijk niet onthouden de goede

gave Zijns Heiligen Geestes dien, die er Hem om bidt. Deuter. 33 : 27—29: »De eeuwige God zij u eene woning, en van onder eeuwige armen. Israel zal zeker alleen wonen, en Jakobs oog zal zijn op een land van koren en most, ja zijn hemel zal van dauw druipen. Welgelukzalig zijt gij, o Israël! wie is u gelijk? gij zijt een volk, verlost door den Heere, het schild uwer hulp, en die een zwaard is uwer hoogheid; daarom zullen zich uwe vijanden geveinsdelijk aan u onderwerpen, en gij zult op hunne hoogten treden!»

Het doel, dat ons samenbracht, is de overdracht van het Rectoraat.

Mijne taak is vervuld.

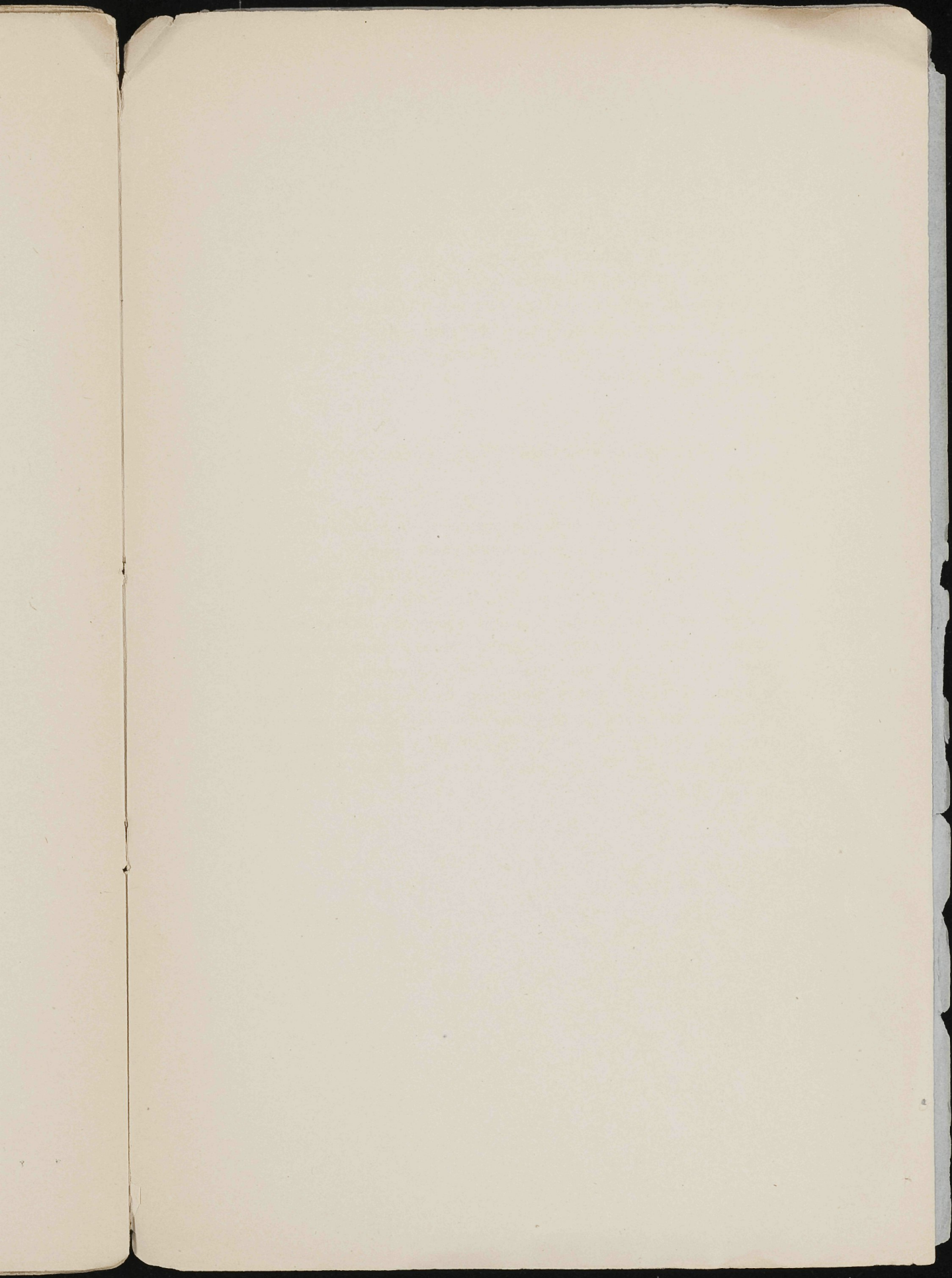
Mijn God en Vader heeft mij doorgeleid door dit jaar.

Ik leg met God de rectorale waardigheid neder.

Door Heeren Directeuren, op voordracht van den Senaat, zijt Gij, mijn geachte Ambtgenoot, Dr. Jan Woltjer, aangewezen tot Rector voor het aangevangen nieuwe studiejaar. In Uwe handen draag ik over het rectorale ambt. Mij valt het voorrecht te beurt, U hiertoe in het openbaar te proclameeren, U te begroeten, vooral U toe te wenschen, dat de Heere Uwe hand sterke, om te dragen en te zwaaien den scepter over deze Stichting, aan welke Gij U om des Woords wil verbonden hebt; moge onze groote God en Zaligmaker Uwe voetstappen vast maken in Zijn Woord.

MARAN-ATHA.

A m e n.

P052 703 220

1000

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00647 0870

BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ VAN D. LOS, AMSTERDAM.
